

De strijd om de citadel

Frankrijk en de vernederlandsing van de Gentse universiteit,
1918-1930

MARIA DE WAELE

doctor in de geschiedenis
Dienst Culturele Zaken, stad Gent

De vernederlandsing van de Gentse universiteit was tussen 1910 en 1930 één van de felst bevochten politieke kwesties in België. De strijd begon al op het einde van de 19de eeuw en bereikte kort voor de Eerste Wereldoorlog een eerste hoogtepunt.¹ Ook enkele buitenlandse vertegenwoordigers in België volgden de gebeurtenissen met meer dan gewone aandacht. Uit het proefschrift van Marie-Thérèse Bitsch uit 1994, *La Belgique entre la France et l'Allemagne, 1905-1914*, weten we dat m.n. Frankrijk de strijd van in het begin met argusogen gadesloeg.

1. FRANKRIJK EN VLAANDEREN

De verhouding tussen Vlaanderen en Frankrijk werd – en wordt in zekere mate nog steeds – gekenmerkt door een aanzienlijke dubbelzinnigheid. Een onmiskenbare affiniteit met de Franse cultuur ging samen met, en werd geregeld overschaduwde door, de vrees voor Franse overheersing. Deze ervaringen uit het verleden hebben het beeld van Frankrijk in Vlaanderen tot vandaag beslissend beïnvloed. Wie spreekt over de relatie Vlaanderen-Frankrijk heeft het onvermijdelijk ook over de verhouding België-Frankrijk, eveneens een complex verhaal met de nodige misverstanden en ambivalenties. Alhoewel het onafhankelijke België zich sinds 1830 steeds hardnekkig verzette tegen al te opdringerige Franse politieke avances, was het cultureel sterk gericht op Parijs. Ook de verfranse politieke en culturele elites in Vlaanderen maakten deel uit van "l'orbite culturel de la France" (Pingeot, Hoozee, 1997; Quaghebuer, Savy, 1997; Nachtergaele, 1996, 111-126). De

¹ Voor een algemeen overzicht van de strijd om de vernederlandsing verwijs ik naar de meest recente publicaties in dit verband, m.n. K. De Clerck (1985; 1998, 2279-2290); G. Deneckere (1994, 201-231); E. Langendries (1995, 139-151); A.M. Simon-Van der Meersch, E. Langendries (1999, 121-146); L. Wils (1985, 139-143).

Fransen taal en cultuur genoten een onbetwist aanzien, en de beleidsmakers in Parijs beseften zeer goed dat politiek, cultuur en internationaal prestige daarbij zeer nauw verbonden waren. De groei van de Vlaamse Beweging vormde op termijn een bedreiging voor deze situatie en de eventuele vernederlandsing van de Gentse universiteit, "ce foyer de la culture française", had van in het begin een zeer grote symbolische betekenis voor Frankrijk.

Bovendien viel het begin van de strijd voor de vernederlandsing samen met de jaren van intense rivaliteit tussen Frankrijk en Duitsland. Deze wedijver leidde in België tot een regelrechte propagandaslag, waarbij politieke, economische en culturele motieven opnieuw sterk verweven waren. Frankrijk zag de grote waardering voor Duitsland met lede ogen aan, en spaarde kosten noch moeite om zijn positie in België te handhaven. De Frans-Duitse rivaliteit had ook gevolgen voor de perceptie van de Vlaamse Beweging in Berlijn en Parijs. Voor Duitsland was de Vlaamse Beweging een dam tegen de Franse invloed, maar voor de oorlog toonde Berlijn zich erg discreet. De Quai d'Orsay beschouwde de Vlaamse Beweging als "un mouvement hostile à la France" die aangemoedigd, zo niet geïnspireerd werd door Duitsland. Iedere Vlaamse verwezenlijking, hoe bescheiden ook, werd in Parijs ervaren als een nederlaag voor de positie van Frankrijk en "la culture française".

In deze context won de strijd om de Gentse universiteit voor Parijs nog aan betekenis, want de vernederlandsing zou leiden tot de creatie van "une citadelle politique hostile à la France". In 1911, n.a.v. het eerste wetsvoorstel voor de geleidelijke vernederlandsing ondertekend door o.a. Frans Van Cauwelaert, Louis Franck en Edouard Anseele, luidde Parijs voorgoed de alarmklok.² Toen de Franssprekende Gentse bourgeoisie de wereldtentoonstelling van 1913 wilde gebruiken in haar strijd tegen de oprukkende Vlaamse Beweging, aarzelde Parijs niet om zich nogal onbesuisd met de zaken te bemoeien. De dominante Franse aanwezigheid in Gent werd, naast de gebruikelijke politieke en commerciële motieven, vooral ingegeven door het voornemen de vernederlandsing af te remmen.

Achteraf gezien was het grootscheepse Franse offensief tijdens de wereldtentoonstelling een miskleun van formaat. Dit drieste optreden had de Vlaamsgezinden serieus op stang gejaagd, en het imago van Frankrijk als externe vijand *par excellence* nogmaals bevestigd. Maar niet alleen de Vlaamsgezinden reageerden verontwaardigd, ook sommige Franstalige perscommentaren meenden dat de zuiderbuur veel te ver was gegaan. De Politieke Directie van het ministerie van Buitenlandse Zaken, die de verborgen

² Naast Van Cauwelaert, Franck en Huysmans ondertekenden ook de katholieke volksvertegenwoordigers Auguste Huyshauwer en Juliaan Delbeke en het liberale Kamerlid Jean Persoons het voorstel.

agenda van Parijs bleef wantrouwen, merkte verbolgen op dat Frankrijk het weer niet had kunnen laten "de se conduire vis-à-vis de nous comme des préfets vis-à-vis de leurs administrés" (Bitsch, 1994, 308-332; Capiteyn, 1986, 100-111, 319-332; De Waele, 1998, 1175-1178).³

2. DE EERSTE WERELDOORLOG

Men zou verwachten dat de Franse interesse voor Vlaanderen in de loop van de Eerste Wereldoorlog nog ging stijgen, aangezien Parijs om veiligheidsredenen België in zijn invloedssfeer wilde opnemen. Het moest daarbij op de eerste plaats afrekenen met het traditionele Belgische wantrouwen t.o.v. de zuiderbuur, en deze achterdocht werd door de Franse oorlogsdoeleinden nog sterk aangewakkerd. Gelet op de vooroorlogse reacties viel er ook heel wat tegenstand te verwachten vanwege de Vlaamse Beweging.

Over de Franse reacties op de gebeurtenissen in Vlaanderen zijn we maar karig ingelicht. Albert Duchesne (1961, 391-430 en 1092-1126; 1962, 371-384 en 1188-1219) en Eric Defoort (1978, 174-192), die de rapporten van de Franse militaire attachés bestudeerden, hadden op de eerste plaats aandacht voor de situatie aan het front. Op het archief van het Belgische en Franse ministerie van Buitenlandse Zaken bleek de oogst aan relevante documenten en informatie bijzonder schraal (De Waele, 1999, 591-592).

Toch zijn er enkele verspreide aanwijzingen, die aantonen dat sommige Franse diplomaten Vlaanderen niet helemaal uit het oog verloren. De vernederlandsing van de Gentse universiteit was de belangrijkste realisatie van de Duitse *Flamenpolitik*. De Belgische regering in Le Havre was zeer beducht voor mogelijke internationale opschudding rond deze maatregel. Zij probeerde de betekenis ervan, en van de *Flamenpolitik* in het algemeen, sterk te minimaliseren. Maar niet iedereen werd overtuigd door de sussende geluiden uit Le Havre. Uit een verdwaalde brief van 26 september 1916, die zich in Brussel bevindt, bleek dat Henry Allizé, de alerte Franse gezant in Den Haag, de tribulaties rond de von Bissing-universiteit van nabij volgde. Vooral de gevolgen op lange termijn verontrustten Allizé. Aangezien ook de loyale Vlaamsgezinden de vernederlandsing van de Gentse universiteit vroegen, betekende de eventuele realisatie van deze eis na de oorlog dat de Vlaamse provincies "devront être privées d'un très ancien foyer de civilisation française". Wanneer de flaminganten er ook in slaagden om de administratieve eentaligheid van Vlaanderen af te dwingen, was de schade niet meer te

³ Het debat over de sterkte - of zwakte - van de internationale positie van Frankrijk rond de eeuwwisseling wordt gevoerd in diverse bijdragen in P. Milza en R. Poidevin (1992).

overzien en werd "le nord de la Belgique" aan iedere Franse invloed onttrokken. Allizé was van oordeel dat Frankrijk niet passief kon toekijken en stelde een tegenoffensief voor d.m.v. een bondgenootschap met de Franstalige Vlamingen en de Walen:

"(Les) flamands d'expression française ont en effet des intérêts linguistiques identiques à ceux des Wallons. Minorité dans la partie flamande du pays, ils deviennent, groupés avec les Wallons, majorité en Belgique. Et s'ils parviennent à opposer aux groupements flamands des organisations françaises également puissantes – ce qu'ils ont négligé de faire jusqu'à présent à leur grand dommage – ils peuvent sauver chez eux la civilisations française dont ils ne veulent pas être frustrés".⁴

De militaire attachés, die de Vlaamse kwestie aan het front begin 1917 voorgoed ontdekten, reageerden veel minder verbeterd. Vooral divisiegeneraal Jean Rouquerol, sinds oktober 1917 chef van de Franse militaire missie, onderscheidde zich door een meer genuanceerde kijk op de Vlaamse Beweging. Hij meende dat Parijs een passende strategie moest uitstippelen voor na de oorlog. De Vlaamse kwestie was immers geen "crise de détail", maar "... liée à un mouvement irrésistible ... (qui) ne cessera pas de croître". Rouquerol pleitte voor een heus charmeoffensief bij de Vlamingen, dat Frankrijk moest toelaten komaf te maken met zijn imago van boze buurman. Het moest "Vlaamse vrienden" zoeken en mocht in geen geval zichtbaar samenwerken met de tegenstanders van de Vlaamse eisen (Defoort, 1978, 178-192; De Waele, 1998, 1179-1180).

Toch zorgde de Vlaamse Beweging in het najaar van 1918 niet voor grote ongerustheid in Parijs. Op de Quai d'Orsay ging men ervan uit dat het activisme de héle Beweging voor langere tijd had uitgeschakeld als een politieke factor van betekenis. In een geheime nota van juli 1918 meldde een anonieme "informatrice revenant de Bruxelles" dat "l'emprise allemande sur les Flamands" beperkt was gebleven tot het personeel van de von Bissing-universiteit. Op de Quai werden dergelijke geruchten wat graag geloofd. Bovendien waren de Fransen met enig succes in slaap gewiegd door de Belgische regering, die zich hard had ingespannen om de betekenis van het activisme te minimaliseren.⁵

⁴ ABZB, Cl. B 257, Allizé aan Briand, 26-9-1916.

⁵ ABZF, 40, Korte geheime nota État Major Général, 26-7-1918, Defrance aan Pichon, 25-8-1918; 44, Herbette aan Poincaré, 6-12-1923.

3. PARIJS EN GENT

Het was voor de Fransen dan ook een bijzonder onaangename verrassing toen koning Albert in de Troonrede van 22 november de vernederlandsing van de Gentse universiteit aankondigde:

"L'intérêt même du pays comporte que chacune de nos deux populations puisse, dans sa langue, développer pleinement sa personnalité, son originalité, ses dons intellectuels et ses facultés d'art. Le gouvernement proposera au Parlement de créer dès à présent les assises d'une université flamande à Gand".

Alhoewel de regeringsverklaring van het kabinet Delacroix van 28 november deze belofte aanzienlijk afzwakte, stond de vernederlandsing meteen weer hoog op de politieke agenda. Voor- en tegenstanders zetten regering en Parlement onder druk en de slag om de publieke opinie werd, met grote inzet van beide partijen, hervat. Voor gezant Jules Defrance, die rond de jaarwisseling 1918-1919 Frankrijk in Brussel vertegenwoordigde, en zijn opvolger Pierre de Margerie was de Troonrede een politieke blunder van formaat. De rede was er gekomen onder druk van "(des) conseillers timides ou intéressés" van Albert I. Zij creëerde volstrekt onrealistische verwachtingen, wat voor gevolg had dat 'Gent' snel uitgroeide tot "(le) cheval de bataille" voor "les agités et outranciers du flamingantisme".⁶

Voor Parijs en zijn vertegenwoordigers in België was de Gentse universiteit na de oorlog meer dan ooit het sluitstuk van "la présence française" in Vlaanderen. De val van Gent zou niet alleen een fatale slag betekenen voor de positie van het Frans, maar ook een overwinning voor Duitsland, het activisme en "la culture germanique". Voor Parijs was deze kwestie dan ook geen louter binnenlandse aangelegenheid. In de diplomatieke correspondentie tussen de ambassade in Brussel en de Quai d'Orsay is de strijd om de vernederlandsing, zowel kwantitatief als inzake emotionele geladenheid, het belangrijkste thema tijdens de jaren 1919-1923. Ook in de invloedrijke krant *Le Temps*, het vooroorlogse equivalent van *Le Monde*, is de vernederlandsing het meest behandelde onderwerp (Vanhegen, 1985, 69).

⁶ ABZF, 40, Margerie aan Pichon, 17-6-1919. – Pierre de Margerie (1860-1942) behoorde tot een Noord-Franse familie van academici en hoge *serviteurs de l'Etat*. Hij begon zijn diplomatieke carrière in 1883 en was o.a. gezant in Thailand en China. Margerie bracht de oorlog door op de Quai, waar hij de Politieke Directie leidde. Bij zijn aankomst als ambassadeur in Brussel werd hij door het weekblad *Pourquoi Pas?*, dat de Franse vertegenwoordigers anders met open armen verwelkomde, wat boosaardig getypeerd als "un diplomate selon la Comédie française" (Barré, 1998, 268-269, 321-322; d'Outryve d'Ydewalle, 1966, 273, *Pourquoi Pas?*; 6-6-1919).

Meer algemeen nam de Franse interesse voor Vlaanderen en de Vlaamse Beweging na de Eerste Wereldoorlog nog aanzienlijk toe. Het archief van het Franse ministerie van Buitenlandse Zaken bevat voor de periode tussen mei 1918 en november 1932 elf lijvige dossiers, volledig gewijd aan 'la question flamande'. Deze belangstelling had verschillende oorzaken. In de naoorlogse Franse veiligheidsplannen in West-Europa nam België een centrale plaats in, en om alles wat volgt in zijn juiste context te plaatsen mag men de zeer reële veiligheidsobsessie van Parijs geen ogenblik uit het oog verliezen. Via een militair en economisch akkoord wilde Parijs het buurland in zijn invloedssfeer opnemen. Parijs beschouwde het Frans-Belgisch militair akkoord van 7 september 1920 als de hoeksteen van een volwaardige alliantie. België, dat een eenzijdige militaire samenwerking met Frankrijk bleef wantrouwen, wilde helemaal geen alliantie en interpreteerde de bepalingen van het akkoord van in het begin minimalistisch. Deze officiële terughoudendheid werd nauwelijks opgemerkt door de Vlaamsgezinden, die zestien jaar lang campagne voerden tegen het akkoord. Parijs vreesde dat een toenemende Vlaamse invloed op de buitenlandse en militaire besluitvorming de toch al zeer delicate Belgisch-Franse relaties verder zou bemoeilijken. Het ontging Parijs evenmin dat Brussel geregeld verwees naar het Vlaamse verzet tegen het akkoord om de bepalingen ervan nog lossier te interpreteren.⁷

Mede door het grote belang van België voor de Franse buitenlandse – en defensiepolitiek volgde Parijs de binnenlandse situatie in het buurland op de voet. Voor Frankrijk was de nationale eenheid van fundamenteel belang. Alleen een politiek stabiel en intern eensgezind België was een betrouwbare bondgenoot: "L'unité de la Belgique est essentielle pour nous".⁸ De Vlaamse Beweging was niet alleen anti-Frans, haar eisen vormden ook een bedreiging voor diezelfde nationale eenheid. Zowel de Quai d'Orsay, de opeenvolgende Franse ambassadeurs als *Le Temps* waren ervan overtuigd dat de Franse taal en cultuur het cement vormden van de Belgische natie: "La culture française est le lien intellectuel, spirituel qui unit les deux parties du pays".⁹ Pierre de

⁷ De zeer complexe relatie tussen Frankrijk en België tijdens en na de oorlog komt uitvoerig aan bod bij R. Depoortere (1997); M. De Waele (1989) en J. Helmreich (1976). De angst voor de Franse territoriale, politieke en economische omsingeling lag trouwens aan de basis van de hardnekkige Belgische pogingen om het groothertogdom Luxemburg te annexeren en later, via een economische unie, in de Belgische 'invloedssfeer' op te nemen. Guido Provoost (1976-1977) besteedt vooral in het tweede deel van zijn studie *Vlaanderen en het militair-politiek beleid in België tussen de twee wereldoorlogen. Het Frans-Belgisch militair akkoord van 1920* grote aandacht aan de vele dubbelzinnigheden van de Frans-Belgische relaties. In grote syntheseswerken over de Franse oorlogsdoeleinden van Franse auteurs, zoals Georges-Henri Soutou (1989) of de al oudere bijdrage van Pierre Renouvin (1966, 1-38) wordt België amper vermeld.

⁸ ABZF, 40, Rouquerol aan Clemenceau, 30-12-1918.

⁹ *Le Temps*, 2-3 juni 1923.

Margerie, ambassadeur in Brussel tussen 1919 en 1922, beklemtoonde meermaals dat de Walen "ont souvent déclaré qu'ils préféreraient cesser d'être Belges que d'être dominés par les Flamands".¹⁰ Ook in deze context had de strijd om de Gentse universiteit grote betekenis. Zowel de Fransen als de Belgische tegenstanders van de vernederlandsing beschouwden deze maatregel als een reële bedreiging voor de nationale eenheid, zelfs als de aanzet naar het separatisme.¹¹

Toch zullen alleen dorre geesten de Franse reacties op de Vlaamse Beweging reduceren tot louter politiek-strategische overwegingen. De soms zeer emotionele commentaren kunnen evenmin volledig verklaard worden door het belang van de Franse politieke aanwezigheid of van het Franse culturele prestige. De Fransen konden er gewoon niet bij dat de Vlaamse Beweging het Vlaams, "le patois de nos domestiques", voorrang wilde geven op "la langue universelle" die als geen ander beschaving en vooruitgang symboliseerde. Voor de Eerste Wereldoorlog kon de houding van Frankrijk t.o.v. de Vlaamse Beweging worden samengevat in twee woorden: achterdocht en onbegrip. In deze situatie kwam er in de onmiddellijke naoorlogse jaren geen verandering. Alhoewel de Belgische regering tijdens de oorlog in haar internationale contacten steeds had geprobeerd om een duidelijk onderscheid te maken tussen de activisten en de loyale flaminganten, was er hiervan maar weinig te merken in de Franse diplomatieke rapporten na 1918. Integendeel, voor de Quai d'Orsay en zijn vertegenwoordigers in België had het activisme bewezen dat de Vlaamsgezinden niet te vertrouwen waren. Deze houding had ook gevolgen voor de gehanteerde terminologie. Voor 1914 hadden de diplomaten het over "flamingants", een term die zowel Vlaams chauvinisme als anti-Franse gevoelens impliceerde. Na de oorlog werden zeer pejoratieve termen als "activistes", "néo-activistes" en "frontistes" courant door elkaar gebruikt. Van enig onderscheid tussen activisten en loyale Vlaamsgezinden was geen sprake. Zo werd Frans Van Cauwelaert steevast getypeerd als een gevaarlijke "néo-activiste". Divisiegeneraal Rouquerol, die als enige pleitte voor een meer genuanceerde benadering, was een roepende in de woestijn.

De confrontatie met de wereld van de Vlaamse Beweging betekende een echte cultuurschok voor de Franse diplomaten. Margerie en zijn opvolger Maurice Herbette (1922-1929) gedroegen zich in Brussel, in de beste tradities van de Quai, als de vertegenwoordigers van de grootmacht Frankrijk en enige *obsession de grandeur* was hen niet vreemd. Alhoewel de 'nordiste' Margerie

¹⁰. ABZF, 43, Margerie aan Poincaré, 26-10-1922, 7-11-1922.

¹¹. ABZF, 40, Margerie aan Millerand, 12-2-1920.

zijn jeugd in Rijsel had doorgebracht, toonde hij maar weinig affiniteit met Vlaanderen. Voor Herbette was de schok zo mogelijk nog groter. Volgend citaat zegt meer over deze mondaine Parisien dan over de Vlaamse Beweging:

"Le flamingantisme devient une sorte de maladie hystérique qui prend un caractère épidémique et qu'on ne peut définir qu'en la comparant à la haine instinctive d'une femme laide (la langue flamande) contre une jolie femme (la langue française). Incapables d'assimiler le français, d'en apprécier la souplesse et l'élégance de forme, les flamingants balourds veulent la proscrire en Flandre".¹²

Margerie en Herbette kenden Vlaanderen niet en zij leerden het ook niet beter kennen tijdens hun verblijf in België. Zij haalden hun informatie uit kranten als *L'Indépendance belge*, *Le Soir*, *L'Étoile belge*, *La Nation belge*, om van *La Flandre Libérale* en *Pourquoi Pas?* nog maar te zwijgen. De diplomaten verbleven in Brussel, waar zij uitsluitend contact hadden met Franssprekende, overwegend vrijzinnige politieke en culturele milieus. In de Brusselse salons was er maar weinig begrip te vinden voor de Vlaamse eisen. In het befaamde salon Errera, dat werd bezocht door politici, diplomaten, journalisten en kunstenaars, behoorden ook Jacques Pirenne, de drijvende kracht achter de Ligue Nationale pour la Défense de l'Université de Gand, en Robert Werner, één van de financiers van de École des Hautes Études in Gent, tot de bezoekers. Alfred Errera, de neef van de initiatiefnemers van het salon, beschouwde de vernederlandsing als een overwinning voor "les activistes flamands" en was de penningmeester van de bovenvermelde Ligue (d'Outryve, 1945, 93-94; Pirenne, 1975, 127-129; Errera-Bourla, 2000, 154-155, 183).

4. EEN DISCRETE AANWEZIGHEIDSPOLITIEK?

De vele lijvige rapporten van de Franse diplomaten in Brussel en de consuls in Antwerpen, Luik, Gent en Oostende leveren boeiende en geregeld zeer geestige lectuur op. Zij besteden uitvoerige aandacht aan de standpunten van de verschillende politieke partijen en drukkingsgroepen, de houding van de regeringen en van sommige individuele ministers, politici en prominenten, de langdurige veldslagen in het Parlement en de buitenparlementaire (straat)agitatie. Andere interessante onderwerpen komen veel minder aan bod.

¹². ABZF, 43, Herbette aan Poincaré, 13-12-1922. Margerie werd in Brussel opgevolgd door Maurice Herbette (1871-1935), afkomstig uit een diplomatenfamilie. Hij was in 1918 verbonden aan de Direction des Affaires Politiques et Commerciales van de Quai. Herbette liet zich in Brussel kennen als een mondaine figuur: "Ce fut l'âge d'or du boulevard du Régent" (waar de ambassade is gevestigd) schreef Charles d'Outryve, en de ambassade werd één van de favoriete pleisterplaatsen van de Brusselse *beau monde* (C. d'Outryve d'Ydewalle, 1966, 273-274).

Zo vernemen we maar weinig over de reacties in Parijs op de gebeurtenissen in Vlaanderen. Ook de financiële en/of andere steun aan tegenstanders van de Vlaamse Beweging en van de vernederlandsing blijft grotendeels onbesproken. Voor de oorlog konden organisaties als de Association flamande pour la vulgarisation de la langue française op Franse financiële steun rekenen.¹³ Bleef Frankrijk na de oorlog, zoals veel flaminganten en latere auteurs vermoed(d)en, direct of indirect, deze organisaties steunen? Probeerde het, net zoals voor 1914, de vernederlandsing van de Gentse universiteit actief te verhinderen? Meteen komen we op een zeer glibberig terrein, want de (financiering van de) propaganda behoort tot de schemerzone van de diplomatie en laat niet altijd veel sporen na. Ook de diplomatieke rapporten en brieven op de Quai vormen geen uitzondering op deze regel, zij laten niet toe de hogergestelde vragen grondig of definitief te beantwoorden. Sommige brieven bevatten tegenstrijdige informatie, andere ontbreken. Geld voor propaganda werd geregeld weggemoffeld op andere budgettaire posten. Soms werd het geld gewoon overhandigd aan de geïnteresseerde(n) en liet het geen enkel officieel spoor na. Over de activiteiten van de Service des œuvres françaises à l'étranger, die in 1920 werd opgericht om "l'expansion intellectuelle de la France au dehors" te bevorderen, of van de Alliance française wordt in alle talen gezwegen.

Anderzijds is het nodig om, in het belang van de duidelijkheid, een onderscheid te maken tussen de plannen van de Franse vertegenwoordigers in België en het daarvoor gevraagde geld, en de middelen die de Quai d'Orsay effectief toestond. Niet alle auteurs doen dit even nauwgezet. Guido Provoost verwijst in zijn studie over het Frans-Belgisch militair akkoord naar een ambitieus propagandaplan, dat Herbette op 25 juni 1925 aan Parijs voorlegde (Provoost, 1976, I, 330-331). Jammer genoeg vernemen we niet of de Quai dit plan, geheel of gedeeltelijk, goedkeurde. Het is een vergissing om te denken dat Parijs zomaar instemde met alle voorstellen. Zo vroeg de Antwerpse consul-generaal Velten in augustus 1921 een maandelijks krediet van 500 frs om "le dépouillement de la presse flamande" verder te kunnen zetten. Minister van Buitenlandse Zaken Aristide Briand zelve wees dit verzoek af, want de Quai was alleen geïnteresseerd in "les manifestations de l'activité flamande ...

¹³. De Association flamande pour la vulgarisation de la langue française, beter gekend als de Vulgarisateurs, werd in Gent opgericht in 1898. Zij wilde de Franse taal en cultuur verspreiden bij het 'volk' in Vlaanderen door de organisatie van Franse lessen en wedstrijden in de Franse taal, het openen van bibliotheken e.d.. Maar haar activiteiten reikten verder dan dat: de Association steunde ook Franstalige kandidaten bij de gemeenteraadsverkiezingen en was o.a. actief in de beweging tegen de vernederlandsing van de Gentse universiteit.

qui présenteraient un intérêt particulier".¹⁴ Om het flamingantisch offensief, dat ook na de vernederlandsing van de Gentse universiteit doorging, te kunnen beantwoorden, vroeg ambassadeur Peretti della Rocca in oktober 1930 een verhoging van de propagandamiddelen. Parijs hield opnieuw de boot af.¹⁵

Ten gevolge van deze lacunes en reserves wordt een min of meer correcte analyse van de Franse aanwezigheidspolitiek in Vlaanderen een moeilijke opdracht, en blijven veel vragen open. Toch overheerst de indruk dat Parijs na 1918 lessen had getrokken uit de contraproductieve propaganda van voor de oorlog, en koos voor een meer discrete aanwezigheidspolitiek. Frankrijk mocht in geen geval de indruk geven dat het zich bemoeide met de Belgische binnenlandse problemen. Al te uitbundige – of te opvallende – steun aan de tegenstanders van de Vlaamse Beweging was dan ook uit den boze. Margerie en Herbette herhaalden verschillende keren dat het uitlekken van dergelijke steun, zoals voor 1914 was gebeurd, de positie van het Frans en de Franstaligen in Vlaanderen ernstig kon schaden. Zelfs de licht ontvlambare Luikse consul Léon Labbé onderlijnde in mei 1921 dat de Belgische sympathisanten van de Franse zaak zich best alleen konden redden.¹⁶ Toen het Parijse gemeenteraadslid Léon Riotor in maart 1930 voorstelde om in Gent een 'Franse school' op te richten, werd dit meteen afgewezen door Peretti in Brussel.

De Fransen legden zich toe op het sturen van – bij voorkeur bekende – conférenciers en

"... dons de livres français, envois de journaux rapidement distribués, envois de films, ristournes sur journaux invendus ... cours de français, bibliothèque de prêts de livres français, réunions d'Amis de la Langue et de la Culture française. Tout cela peut être discrètement encouragé par nous, mais nous ne devons prendre aucune initiative et nous borner à appuyer l'action que les Belges, même quand ils sont flamands, ne manquent pas d'exercer en faveur de la culture française".

En "les amis de la France" werden beloond met onderscheidingen, want Herbette merkte niet zonder misprijzen op dat de Belgen daar bijzonder gevoelig voor waren: "Les Belges sont très friands de décorations étrangères, mais les ordres français sont les plus enviés et les plus recherchés" (Provoost, I, 1976, 331).¹⁷

Dit alles belette niet dat Margerie en Herbette af en toe hevig knarsetandden. Zij konden hun heimwee naar de vooroorlogse situatie, toen

¹⁴. ABZF, 42, Velten aan Briand, 30-8-1921, Briand aan Velten, 10-9-1921.

¹⁵. ABZF, 179, Nota Canet voor Bargeton, 10-11-1930.

¹⁶. ABZF, 41, Labbé aan Briand, 4-5-1921.

¹⁷. ABZF, 179, Peretti aan Briand, 5-3-1930.

Parijs veel minder schroom aan de dag legde, maar moeilijk verbergen. Vooral Margerie betreurde dat Frankrijk zich in de zaak van de vernederlandsing zo afzijdig had opgesteld:

"... comme j'ai eu l'occasion de le dire assez souvent ici et, en particulier, à des Ministres, si nous n'avons pas à intervenir dans cette affaire, nous ne pouvons pas négliger d'en observer le développement, car si une partie du pays se lançait avec, plus ou moins la complicité des pouvoirs publics, décidément dans une pratique, même purement intérieure, qui serait de nature à faire prédominer ici l'élément flamingant sur l'élément wallon, nul doute que nous n'arriverons très rapidement au séparatisme en Belgique. ... pour nous, personne ne pourrait nous dénier le droit de nous préoccuper, dans nos rapports avec la Belgique, d'une nouvelle orientation d'influence flamingante qui, certainement, diminuerait et risquerait même de ruiner, dans cette nouvelle Belgique, les sentiments sur lesquels se base l'entente nécessaire des deux pays, dont l'une constitue, en fait et par la géographie, le glacis de la frontière française vis-à-vis de l'Allemagne. Les conditions de notre sécurité en seraient si gravement compromises que nous aurions, non seulement, le droit mais le devoir de nous en inquiéter et de fixer, en conséquence, notre attitude vis-à-vis de la Belgique".¹⁸

5. DE STRIJD WORDT HERVAT

Keren we terug naar de jaarwisseling 1918-1919. Aangemoedigd door de heftige reacties van de tegenstanders van de vernederlandsing toonden de Fransen zich aanvankelijk erg strijdlustig. Zij waren ervan overtuigd dat de Vlaamsgezinden hun slag nog lang niet hadden thuisgehaald. Alle steunbetuigingen voor het behoud van de uitsluitend Franstalige universiteit, zoals de oproep van de Gentse Academieraad, de Gentse gemeenteraad en de Senaat, werden triomfantelijk aan Parijs gesignaleerd (Huysmans, 1980, 39-40).¹⁹ Alleen divisiegeneraal Rouquerol waarschuwde voor een al te voorbarig

¹⁸. ABZF, 43, Margerie aan Poincaré, 26-10-1922, 7-11-1922.

¹⁹. ABZF, 40, Defrance aan Pichon, 16-12-1918. Als direct betrokken partij mengde de Gentse academische overheid zich actief in de strijd voor het behoud van de Franstalige universiteit. Al op 2 december 1918 keurde de Gentse Academieraad een oproep aan de koning goed, die de vernederlandsing tijdens de oorlog als "une œuvre néfaste" bestempelde. Op 27 december drukte diezelfde Academieraad de wens uit, "que l'Université de Gand ... soit conservée intégralement et définitivement dans son caractère actuel". Ook het Gentse stadsbestuur vroeg dat er niets werd gewijzigd aan de vooroorlogse toestand: "La municipalité de la ville (de Gand) ... vient par un vote presque unanime de demander que rien ne fut changé à ce qui existait avant la guerre; elle se prononce donc pour le rétablissement de l'université d'expression française". Tijdens een banket op 25 december 1918 onderlijnde de Gentse burgemeester Emile Braun de "loyale en duurzame blijken van genegenheid voor de Franse natie". De vernederlandsing betekende niet alleen een belediging voor de slachtoffers van de bezetting, zij was ook "un acte de flagrant mauvais gré envers la Belgique". De oproep van de Senaat klonk menig Frans diplomaat als muziek in de oren: "... 'ce

trionfalisme. Hij bleef herhalen dat, alhoewel de meeste Vlamingen het activisme afwezen, dit geenszins betekende dat zij de Vlaamse eisen hadden opgegeven. De Vlaamse Beweging zou ook na de oorlog een factor van betekenis blijven:

"... les Flamands sont restés flamands; ils sont fiers de leur nationalité belge, à laquelle la guerre a donné un lustre particulier; mais ils veulent en même temps conserver leur âme, leurs aspirations et leurs revendications flamandes."

De attaché bleef pleiten voor discrete toenadering tot de Vlamingen, maar Parijs meende dat Rouquerol de invloed van de Vlaamse Beweging fel overdreef en zijn voorstellen vielen er in dovemansoren.²⁰

In het voorjaar van 1919 nam de Vlaamse druk toe om de belofte van de Troonrede in daden om te zetten. Toen pro-rector Henri Schoentjes en de Gentse burgemeester Emile Braun, bij de heropening van de Gentse universiteit, onderlijnden dat de vernederlandsing een bedreiging vormde voor de nationale eenheid, reageerde Van Cauwelaert furieus. In mei 1919 interpelleerden Van Cauwelaert, Aloys Van de Vyvere en Alfons Van de Perre, alias de drie 'Van's', de regering over het uitblijven van de beloofde taalgelijkheid. Ook verschillende Vlaamse verenigingen lieten niet na de koning aan zijn belofte te herinneren.

Om de gemoederen te bedaren gaf minister van Kunsten en Wetenschappen, de katholiek Alphonse Harmignie, in augustus 1919 aan een technische commissie de opdracht om de mogelijkheden van een overgangsregime in Gent te onderzoeken. Pierre de Margerie kon dit nauwelijks geloven:

"On aurait pu penser que la trahison de ces Flamands activistes qui, au cours de la guerre, sous l'impulsion allemande, ont tenté de rompre l'unité de la patrie belge, ont accepté de faire partie du 'Conseil de Flandre' et ont consenti à un essai de flamandisation de l'Université de Gand, porterait un coup sérieux à ces revendications flamandes d'avant-guerre que la correspondance de mes prédécesseurs a bien voulu signaler au Département".²¹

serait desservir la cause flamande que de lui sacrifier le foyer de culture française dont la Flandre s'honore et dont le moins suspect de ses historiens n'a pas craint de dire que travailler à l'éteindre serait un crime de lèse-civilisation' et il ajoute: 'Il ne saurait être porté un coup plus funeste aux jeunes générations flamandes que de les exproprier d'une seconde langue au moment où l'influence du génie latin dans l'univers s'annonce grandissante et où la guerre a créé entre la nation française et la nôtre une étroite solidarité morale'".

²⁰. ABZF, 40, Rouquerol aan Clemenceau, 4-2-1919, Allizé aan Pichon, 18-2-1919.

²¹. ABZF, 40, Margerie aan Pichon, 17-6-1919. - Alphonse Harmignie (1851-1931), katholiek politicus, volksvertegenwoordiger voor het arrondissement Bergen (1900-1921), minister van Kunsten en Wetenschappen in de eerste naoorlogse tripartite, geleid door Léon Delacroix.

Maar niets was minder waar, Vlaamsgezinden zoals Van Cauwelaert ijverden verder alsof er niets was gebeurd. Margerie schreef hun strijd lust vooral toe aan de Troonrede, die de 'onredelijkheid' van de Vlaamsgezinden sterk had aangemoedigd. De 'zwakke' Harmignie kon aan de druk niet weerstaan, hij was "... prisonnier des agitateurs flamands et il a dû, récemment, instituer une commission qu'a pour mandat de rechercher les meilleures conditions de réalisation de l'université flamande".²² Het enige goede nieuws was de massale Franstalige mobilisatie tegen de vernederlandsing, onder aanvoering van de Ligue pour la défense de la langue française en de Association flamande pour la vulgarisation de la langue française. In een open brief aan alle parlamentsleden protesteerden 43 Gentse professoren tegen de bovenvermelde commissie en herhaalden zij dat elk overgangsregime een potentieel gevaar betekende voor de nationale eenheid. Margerie verwachtte heel wat van dit protest:

"On sait quel centre de langue française constitue l'Université de Gand. La perspective de sa flamandisation a vivement ému les adeptes de la prédominance intellectuelle française en Belgique. Aussi, la Ligue pour la défense de la langue française, qui comprend ici toutes les sommités intellectuelles de Belgique, et en particulier nombre de gens de race et de culture flamande, a-t-elle pris la tête d'un important mouvement de protestation contre les tendances actuelles et les projets futurs du ministre des Sciences et des Arts. Elle débute aujourd'hui par la publication dans la presse d'une déclaration vigoureuse en faveur du maintien de l'Université de Gand".²³

De diep verdeelde regering Delacroix probeerde intussen tijd te winnen. Margerie had maar weinig vertrouwen in de standvastigheid van het kabinet, "(qui) est prisonnier des agitateurs flamands".²⁴ Voor de Fransen was de doorbraak van de Vlaamse Beweging bijna uitsluitend te wijten aan de activiteiten van de Vlaamsgezinde vleugel van de katholieke partij. Factoren zoals het mannelijk algemeen stemrecht werden amper vermeld, de ware oorzaak van de doorbraak was, net als voor de oorlog, de machtshonger van de katholieke partij. Daar waar de invloed van de Vlaamsgezinden bij liberalen en socialisten voorlopig beperkt bleef, was dit niet het geval bij de katholieken, die tot overmaat van ramp onveranderlijk deel uitmaakten van de meerderheid. Voor de Frontpartij hadden de Fransen op dat moment nog maar weinig aandacht. De perceptie van de katholieke wereld – de partij en haar belangrijkste tenoren maar ook de 'zuil' en de clerus – werd na de oorlog nog

²². ABZF, 40, Margerie aan Pichon, 24-8-1919.

²³. ABZF, 40, Margerie aan Pichon, 17-6-1919.

²⁴. ABZF, 40, Margerie aan Pichon, 24-8-1919.

altijd in sterke mate bepaald door het beeld, dat de Franse diplomaten er voor 1914 van hadden geschetst. De vooroorlogse gezanten, "républicains, anticléricaux, libre-penseurs, franc-maçons pour certains", hadden in zeer negatieve termen gerapporteerd over de katholieke wereld. In 1912 schreef gezant Anthony Klobukowski dat de Vlaamse Beweging gemanipuleerd werd door "un clergé passionnant et militant, qui manie à son gré les populations crédules et passives des Flandres" (Bitsch, 1994, 258-261, 320).²⁵ Margerie, die tijdens de oorlog directeur was van de Politieke Directie op de Quai, vroeg begin 1918 meer bijzonderheden over de gebeurtenissen in Vlaanderen aan de Belgische gezant Edmond de Gaiffier. Margerie gaf ruitelijk toe dat hij, net als de meeste andere Franse beleidsmakers, de Vlaamse kwestie nauwelijks kende. In Parijs geloofde men dat "le mouvement fut créé artificiellement par les catholiques pour se maintenir au pouvoir" (De Waele, 1999, 601). Na de oorlog was dit beeld nagenoeg onveranderd. Het werd nog versterkt door de vele contacten van de diplomaten met de Franstalige vrijzinnige wereld, waar gelijkaardige opvattingen leefden over de rol van de clerus in de Vlaamse Beweging. De Franse diplomaten vroegen zich meermaals af hoe het mogelijk was dat een beweging, die steunde op onderwijzers, lagere bedienden en een bekrompen maar bedrijvige clerus, zo sterk op de binnenlandse politiek kon wegen. Vooral de "petits vicaires" vormden een geliefkoosde schietschijf van de Fransen. Tijdens de Boerenkrijg zagen Franse tijdgenoten in de priesters de grootste vijanden van de Republiek. Het is zeer verleidelijk om een vergelijking te maken met de jaren 1920, toen jonge onderpastoors beschouwd werden als de drijvende krachten achter de Vlaamse Beweging, en dus als aartsvijanden van Frankrijk (Lernout, Van Rode, 1998, 82, 90). De diplomaten lieten duidelijk verstaan dat de anti-Franse gevoelens van een gedeelte van de clerus niet louter te wijten waren aan hun Vlaamsgezinde overtuiging. De "petits vicaires" vertegenwoordigden ook de ignorantie en het obscurantisme, kortom de krachten van de duisternis die Frankrijk associeerden met moderniteit, vooruitgang en antigodsdienstigheid. Zij maakten schromelijk misbruik van hun invloed op de bevolking:

"Dans les régions flamandes, ce jeune clergé, fort ardent et entreprenant, très épris de jouer un rôle dans les œuvres sociales et même dans la politique, s'est jeté, pour ainsi dire, à corps perdu dans le débat qui divise les esprits en ce qui concerne l'emploi de

²⁵ Klobukowski, Anthony (1855-1938): Frans diplomaat, was o.a. gouverneur-generaal van Indochina (1908) en gezant in Brussel vanaf 1911. Hij vergezelde de Belgische regering tijdens de oorlog naar Le Havre.

la langue flamande et toutes les revendications flamandes, qui se groupent en faisceaux autour de la revendication linguistique".²⁶

De diplomaten betwijfelden sterk of de meerderheid van de Vlaamse bevolking wakker lag van de vernederlandsing:

"Je crois qu'on peut dire que dans la campagne flamande le paysan penché sur sa terre, et encore assez arriéré, ne s'y intéresse guère, l'enseignement supérieur ne constituant pour lui aucune réalité tangible".²⁷

Alleen kardinaal Mercier en zijn opvolger Van Roey ontsnapten aan de negatieve voorstelling van de clerus en de katholieke wereld. De Franse diplomaten hadden zeer veel respect voor Mercier, die zij beschouwden als een steunpilaar van de Belgische natie. Hij probeerde de jonge Vlaamsgezinde clerus af te remmen, maar verloor gaandeweg zijn greep op "les petits vicaires". Ook Van Roey, alhoewel "prélat flamand", kreeg een zeer gunstige pers. Alleen al het feit dat hij veel kritiek kreeg vanwege de Vlaamsgezinden, "quand il s'applique sans plus à maintenir l'unité nationale", pleitte in zijn voordeel.²⁸

Margerie schreef aan de katholieke Vlaamsgezinden een opmerkelijke politieke behendigheid toe, die hen toeliet de katholieke partij en de regering in een ijzeren greep te houden:

"... l'aile flamingante de la Droite terrorise le reste du parti et tel député wallon n'ose résister à sa tyrannie parce qu'il est, avant tout, catholique. Conscients de la terreur qu'ils inspirent au gouvernement, terreur qui provoque à chaque instant, même de la part des ministres wallons, des capitulations peu honorables, les Droitiers flamingants ont décidé de pousser jusqu'au bout leurs avantages. Brandissant sans cesse la question de l'université flamande, comme un épouvantail, ils maintiennent à cet égard un programme extrémiste: 'Niet (sic) of Gent' ('Rien ou Gand'), autrement dit, aucune autre combinaison possible que la création à Gand d'une université exclusivement flamande sur les ruines de l'université française actuellement existante".²⁹

Voor de Franse vertegenwoordigers waren Vlaamsgezinden als Prosper Pouillet, Aloys Van de Vyvere en Alfons Van de Perre doodgravers van de nationale eenheid. Ook *De Standaard* ijverde voor "la destruction de l'unité nationale". De hoofdverantwoordelijke voor dit alles was zonder enige twijfel Frans Van Cauwelaert, "le chef intransigent" van de katholieke

²⁶. ABZF, 41, Margerie aan Briand, 26-2-1921.

²⁷. ABZF, 43, Margerie aan Poincaré, 1-7-1922.

²⁸. ABZF, 46, Herbette aan Briand, 3-1-1928.

²⁹. ABZF, 40, Margerie aan Pichon, 17-6-1919, 24-8-1919, aan Millerand, 1-3-1920; 43, Margerie aan Poincaré, 10-7-1922.

Vlaamsgezinden.³⁰ In de jaren 1919-1925 schetsten de Franse vertegenwoordigers een bijzonder negatief beeld van de Antwerpse voorman. Maar tegelijkertijd beseften zij dat Van Cauwelaert, handig, intelligent en waar nodig ook behoorlijk opportunistisch, een te duchten tegenstander was.³¹ De invloed van de Vlaamsgezinden was des te nefaster omdat de Franstalige katholieken amper weerwerk boden. Zij capituleerden keer op keer voor de Vlaamse eisen. De twee naoorlogse tripartites geleid door Léon Delacroix kregen steevast het predikaat 'zwak'. Delacroix was "un président du Conseil qui assiste impassible ou inquiet au débat, qui ne trouve aucun mot ... pour prononcer le mot d'union nationale".³²

6. DE STRIJD IN HET PARLEMENT

Het parlementaire gevecht werd definitief heropend op 24 december 1919, toen Van Cauwelaert en Auguste Huyshauwer hun vooroorlogs voorstel voor de geleidelijke vernederlandsing opnieuw indienden. Toen het op 29 januari ter discussie kwam, leidde dit volgens Margerie tot "... un des débats les plus violents et, peut-on dire, des plus pénibles". Zijn rapport zette meteen de toon voor de latere verslaggeving over de parlementaire debatten. Zij werden aan Vlaamse zijde gekenmerkt door een agressieve toon, het nodige gescheld en getier en een opvallend gebrek aan inhoudelijke argumenten. De woorden "violent", "agressif" en "pénible" waren bijna in ieder rapport terug te vinden. Margeries commentaar sloot opnieuw nauw aan bij het oordeel van de Belgische tegenstanders van de vernederlandsing, want ook zij lieten zich zeer neerbuigend uit over het niveau van de debatten (Luykx, 1963, 151-155).³³

De straatagitatie van de Vlaamsgezinden werd nog veel negatiever beoordeeld. Begin juni 1920 bracht Margerie verslag uit over een meeting tegen de vernederlandsing. Zij ging door in de Brusselse Beurs en werd georganiseerd door de Ligue nationale pour la défense de la langue française. De bijeenkomst werd verstoord door een "bande d'activistes". De politie kwam op een weinig overtuigende manier tussen en burgemeester Adolphe Max

³⁰ ABZF, 40, Margerie aan Millerand, 26-2-1920.

³¹ ABZF, 44, Herbette aan Poincaré, 26-7-1923, consul-generaal Osmin Laporte aan Herriot, 4-9-1924.

³² ABZF, 40, Margerie aan Millerand, 17-2-1920.

³³ Huyshauwer, Auguste (1862-1926): journalist bij *Het Volk*, katholiek volksvertegenwoordiger voor het arrondissement Gent-Eeklo (1894-1900, 1902-1904 en 1908-1926). In 1911 diende hij samen met o.a. Van Cauwelaert, Franck en Anseele het wetsvoorstel in voor de vernederlandsing van de Gentse universiteit. Van Cauwelaert en Huyshauwer dienden hun vooroorlogs voorstel opnieuw in op 24 december 1919, maar Huyshauwer hield zich verder grotendeels afzijdig van de strijd voor de vernederlandsing.

opende een onderzoek. Meer algemeen meende Margerie dat dit incident typerend was voor "les indulgences excessives du cabinet Delacroix pour les éléments flamands dont le concours lui est utile pour se maintenir au pouvoir".³⁴ Op 9 februari 1921 bracht Jules Destrée, minister van Kunsten en Wetenschappen in de tripartites Delacroix II en Carton de Wiart, een bezoek aan de Gentse universiteit. Vlaamsgezinde studenten wilden van dit bezoek gebruik maken om hun eisen nogmaals kenbaar te maken. De Vlaams-nationalistische studenten, verenigd in het pas opgerichte Algemeen Vlaamsch Hoogstudentenverbond (AVHV), manifesteerden samen met een groep Leuvenaars op de trappen van de Aula, maar zij werden door de gendarmerie verdreven. De tegenstanders van de vernederlandsing vormden na afloop een tegenbetoging. Zij zongen de Brabançonne, juichten Destrée en het professorencorps toe en scandeerden "Vive le Roi!" en "Vive la Belgique!". De flaminganten reageerden met de Vlaamse Leeuw en "Vliegt den Blauwvoet!" Toen de stoet voorbij het hoofdkwartier van de Vlaamsgezinde studenten passeerde, werd dit met stenen bekogeld. Maar Margeries rapport schetste een heel ander beeld, want het zweeg in alle talen over de agitatie van de tegenstanders. "Des activistes" hadden tijdens een manifestatie in Gent voorbijgangers aangevallen, die "Vive le Roi" en "Vive la Belgique" riepen.³⁵ Dit rapport was tekenend voor de selectieve manier, waarop de Franse diplomaten verslag uitbrachten over de straatagitatie. Ongeregeldheden en incidenten werden uitgelokt door de Vlaamsgezinden, want "les (néo-) activistes" en "les frontistes" toonden zich bijzonder agressief. Zij schopten herrie, vielen vreedzaam marcherende burgers aan en gooiden met stenen en alles wat zij in handen kregen. De Vlaamsgezinden vormden een schreeuwerige en baldadige minderheid, die desnoods met geweld haar wil wilde opleggen aan de meerderheid van de Vlamingen.

Intussen wachtte het voorstel-Van Cauwelaert een nieuwe parlementaire marathon, die vooral te wijten was aan de diepe verdeeldheid bij de drie traditionele partijen. Enkele *hard-liners* pleitten voor het behoud van de bestaande toestand. De meeste liberalen schaarden zich achter het voorstel van Albert Mechelynck, dat in Gent een Nederlandstalige universiteit voorzag naast de bestaande Franstalige. Nog anderen, o.a. Alfons Van de Perre, pleitten voor een nieuwe Nederlandstalige universiteit in Antwerpen. Maar de meerderheid van de Vlaamsgezinden, en ook premier Delacroix, wezen dit af. Volgens Delacroix vormde een Vlaamse universiteit in Antwerpen potentieel een groot gevaar, aangezien zij "(y) créerait rapidement un foyer de

³⁴. ABZF, 40, Margerie aan Millerand, 7-6-1920.

³⁵. ABZF, 41, Margerie aan Briand, 1-3-1921.

germanisme". De Vlaamse universiteit hoorde in Gent thuis, "où elle serait placée sous la tutelle de l'université française, qui lui servirait de support et de guide".³⁶ Jules Destrée zocht intussen naar een tussenoplossing maar zijn ontwerp, dat vanaf 1921 Nederlandstalige colleges voorzag in de faculteiten Letteren en Wijsbegeerte en Wetenschappen, werd eind april 1921 door de Kamerafdelingen afgewezen.³⁷

Dit eindeloze getouwtrek versterkte de Franse hoop dat de vernederlandsing nog niet voor morgen was.³⁸ Toen in juli 1920 6.000 Vlaamse en Waalse studenten een protest richtten tot de bevoegde Parlementaire Commissies, was dit voor Margerie een authentieke uiting van 'de' publieke opinie.³⁹ Iedere steunbetuiging voor het behoud van de Franstalige universiteit, of ze nu afkomstig was van het Comité de l'Association des Écrivains Belges, van de professoren geneeskunde van de ULB, van de Koninklijke Academie of van de Comités Réunis de l'Association flamande pour la vulgarisation de la langue française, werd luid toegejuicht.⁴⁰

7. DE NOLFUNIVERSITEIT

In december 1921, bij de vorming van het katholiek-liberale kabinet Theunis, was er alle beroering ten spijt nog niet veel gebeurd. Aangezien ook de nieuwe regering intern verdeeld was, liet zij de vernederlandsing over aan het Parlement. Dit zorgde op de Franse ambassade voor de nodige ongerustheid. Het nieuwe kabinet kon alleen maar overleven door de steun van de gevreesde katholieke Vlaamsgezinden, die koste wat het kost een oplossing voor Gent

³⁶. ABZF, 40, Margerie aan Millerand, 12-2-1920. – Albert Mechelynck (1854-1924), liberaal Kamerlid voor het arrondissement Gent-Eeklo van 1904 tot 1924, ondervoorzitter van de Kamer van 1918 tot 1924.

³⁷. ABZF, 41, Margerie aan Briand, 29-4-1921.

³⁸. ABZF, 40, Margerie aan Pichon, 24-8-1919, 6-5-1920, aan Leygues, 5-11-1920.

³⁹. ABZF, 41, Margerie aan Millerand, 2-7-1920.

⁴⁰. ABZF, 40, Margerie aan Millerand, 9-3-1920 (Comité de l'Association des Écrivains Belges), 6-5-1920 (professoren geneeskunde ULB, Koninklijke Academie, alle klassen, Comités Réunis de l'Association flamande pour la vulgarisation de la langue française en de Oostendse afdeling van 'Les Amitiés françaises'), 41, id., 2-7-1920 (protest van 6.000 Vlaamse en Waalse studenten aan bevoegde Parlementaire Commissies), 41, Margerie aan Briand, 14-12-1920 (l'Association flamande pour la vulgarisation de la langue française), Margerie aan Briand, 1-2-1921 (oprichting in Gent van een Union Catholique de l'arrondissement de Gand pour la défense de la liberté des langues, geleid door oud-minister Jules van den Heuvel en met baron Verhaegen), 42, Tournier aan Briand, 21-9-1921, de Fourmestaux, consul in Gent, aan Margerie, 24-4-1922 (artikel in *Le Flambeau*, waarin een groep Gentse professoren zich verzette tegen de vernederlandsing), 43, Nicault aan Poincaré, 6-12-1922 (de socialistische federatie van Kortrijk vroeg unaniem dat er een Franstalige universiteit, naast de Nederlandstalige, in Gent behouden bleef).

wilden forceren. Van Cauwelaert voegde de daad bij het woord en diende opnieuw zijn – licht gewijzigd – voorstel voor een trapsgewijze vernederlandsing in. Een bijzondere Kamercommissie bereikte in de lente van 1922 een moeizaam akkoord over dit voorstel.⁴¹

Op de ambassade was van het aanvankelijke naoorlogse optimisme intussen maar weinig meer te merken. Zeer tegen zijn zin moest Margerie toegeven dat de vernederlandsing niet langer volledig kon worden tegengehouden:

"Jusqu'à l'an dernier, les défenseurs de l'université française avaient gardé l'espoir de la sauver: depuis, leurs espérances n'ont cessé de décroître et aujourd'hui les tendances pessimistes se font de plus en plus nombreuses".⁴²

Ook de Gentse rector Eugène Eeman, "qui a toujours été un des champions des idées françaises en Flandre", toonde zich pessimistisch.⁴³ Door geduldig mollenwerk en zo nodig regelrechte chantage hadden Van Cauwelaert en zijn medestanders de meerderheid van de katholieke Kamergroep voor de vernederlandsing gewonnen.

Het Kamerdebat begon op 19 oktober 1922 en kende een zeer geanimeerd verloop. De meeste katholieken steunden de vernederlandsing, de meeste liberalen waren tegen. De BWP was verdeeld. De voorstanders hadden de steun gekregen van partijleider Vandervelde, die vooral de eenheid in de partij wilde bewaren. Op de ambassade werd met veel sarcasme verwezen naar "la récente conversion de M. Vandervelde, qui serait dûe, paraît-il, à l'influence exercée sur le leader socialiste par M. Huysmans".⁴⁴ De parlementaire strijd leverde dagelijks lijvige rapporten op, die de Vlaamse parlementaire tussenkomsten met grote minachting beschreven.⁴⁵ De Vlaamsgezinden probeerden andermaal hun gebrek aan inhoudelijke argumenten te compenseren met scheldpartijen. Het debat werd in november 1922 stilgelegd en pas hervat op 14 december. Margerie stelde knorrig vast dat 'Gent' het normale regeringswerk verlamde, want "... cette affaire est si brûlante, elle soulève de telles polémiques dans l'opinion et dans la presse que l'on prête au gouvernement l'intention d'ajourner autant que possible".⁴⁶ Ook de regering

⁴¹. ABZF, 42, Margerie aan Briand, 20-2-1922, 26-2-1922, aan Poincaré, 13-3-1922, 30-3-1922, 10-4-1922 en 24-5-1922.

⁴². ABZF, 43, Margerie aan Poincaré, 10-7-1922, 5-10-1922.

⁴³. ABZF, 43, Velten aan Poincaré, 17-10-1922.

⁴⁴. ABZF, 43, Velten aan Poincaré, 18-10-1922.

⁴⁵. ABZF, 42, Margerie aan Briand, 20-2-1922, 28-2-1922, aan Poincaré, 13-3-1922, 30-3-1922, 10-4-1922, 28-4-1922.

⁴⁶. ABZF, 43, Margerie aan Poincaré, 7-11-1922.

Theunis kreeg al snel het verwijt dat zij veel te "zwak" optrad.⁴⁷ Op 8 november 1922 werd minister van Onderwijs Léon Leclère vervangen door de Luikse hoogleraar Pierre Nolf, net als zijn voorganger een extraparllementair. Wat Margerie vooral interesseerde was dat Nolf, alhoewel de lijfarts van koningin Elisabeth, "un flamand de race" uit Ieper was.⁴⁸

In deze gespannen politieke atmosfeer arriveerde de nieuwe ambassadeur Maurice Herbette, een joviale figuur die bij de Brusselse *beau monde* grote populariteit zou verwerven met zijn somptueuze feesten. *Pourquoi Pas?* vond het nodig Herbette te waarschuwen voor de vele gevaren, die een vertegenwoordiger van Frankrijk in België bedreigden:

"Si par hasard M. Herbette ... s'était figuré que Bruxelles était un poste de tout repos, il doit être complètement dé trompé à l'heure qu'il est; pour ses débuts, il tombe en pleine querelle flamingante. Les Wallons, exaspérés, lui cornent aux oreilles: 'Vive la France! Gand français!' et pour un peu, le prieraient d'aller dire son fait à M. Van Cauwelaert. Cependant les flamingants et les jasparisants l'observent".⁴⁹

Herbette arriveerde inderdaad midden in het gewoel, want zijn eerste rapport handelde uitgerekend over de fameuze "paardenvijgenbetoging" van 19 november 1922. Op die dag protesteerden 5.000 Franstaligen in Gent tegen de vernederlandsing. Hun betoging was een reactie tegen een eerdere manifestatie van de Frontpartij van 5 november. Rector Eugène Eeman stapte mee op en had het professorencorps gevraagd om zich bij de betoging aan te sluiten. Incidenten bleven dan ook niet uit. De betoging dankte haar naam aan de projectielen, waarmee Vlaamsgezinden de manifestanten, ook de dames, bekogelden. De Gentse consul de Fourmestaux, die zich midden in het tumult bevond, had uitsluitend oog voor de tegenbetogers:

"... un groupe de contremainifestants hurlant, non contre l'Université, mais contre la Belgique, sifflant le drapeau belge. Je dois dire que ces brouillards semblaient loin d'être des intellectuels; quelques uns avaient l'allure d'employés de magasins, de bureaux, peut-être d'instituteurs; quelques furies échevelées agitaient, en hurlant

⁴⁷. ABZF, 41, Margerie aan Millerand, 12-2-1920, aan Briand, 15-3-1921, 17-3-1921, 43, aan Poincaré, 10-7-1922.

⁴⁸. ABZF, 43, Margerie aan Poincaré, 9-11-1922. – Léon Leclère (1866-1944), hoogleraar aan en van 1914 tot 1920 rector van de ULB, minister van Kunsten en Wetenschappen (16-10-1922 - 8-11-1922). – Pierre Nolf (1873-1953), geneesheer, hoogleraar aan de universiteit van Luik sinds 1919, voorzitter van het Rode Kruis (1925-1945), buitenparlementair minister van Kunsten en Wetenschappen (8-11-1922 - 13-5-1925).

⁴⁹. *Pourquoi Pas?*, 5-1-1923, M. Herbette. Met de term 'jasparisants' verwees *Pourquoi Pas?* naar minister van Buitenlandse Zaken Henri Jaspar en zijn medestanders. Parijs meende dat Jaspar deze felbegeerde portefeuille in de wacht had gesleept door steun te beloven aan de Vlaamse eisen. 'Jasparisant' was voor Parijs, en sommige gelijkgestemden in eigen land, synoniem van 'onbetrouwbare opportunist'.

convulsivement, un emblème de couleur jaune avec lion noir; des gentlemen en casquettes sur l'oreille, sans faux cols et aux chemises de couleurs voyantes étaient présents, certainement pour prouver aux Gantois l'importance qu'ils attachaient à la flamandisation de leur université, et encore plus au contenu de leurs poches".⁵⁰

Net als zijn voorganger Margerie moest Herbette vaststellen dat 'Gent' in heel Vlaanderen de gemoederen zeer verhitte. 'Gent' illustreerde "l'extension que prend le mouvement flamand et le danger qu'il représente pour l'unité nationale de la Belgique". Met ongerustheid zagen beide diplomaten hoe sommige manifestaties een steeds duidelijker anti-Belgisch karakter kregen.⁵¹ Zelfs gecultiveerde Vlamingen zoals August Vermeylen, "l'une des personnalités les plus marquantes du corps enseignant la langue flamande", lieten zich door 'Gent' meeslepen. Vermeylen had tijdens een meeting in Antwerpen de integrale vernederlandsing gevraagd, wat voor Margerie bewees "... jusqu'à quels excès, la violence du conflit flamand a pu conduire certains esprits qui occupent une place éminente dans les milieux intellectuels belges".⁵²

Op 22 december 1922 keurde de Kamer het nogmaals gewijzigde wetsvoorstel-Van Cauwelaert met een kleine minderheid goed (89 tegen 85 stemmen, bij 7 onthoudingen), maar de politieke spanning hield aan. Herbette hamerde op het 'ongenoegen' van "(les) milieux intellectuels et universitaires": "Ils sont tentés de se révolter contre la prétention de politiciens ultra-catholiques, ambitieux de détruire à Gand un foyer de culture libérale". Hij meende zelfs dat heel wat Gentse professoren:

"seraient prêts à démissionner bruyamment, s'ils étaient assurés de conserver leur traitement (leurs moyens d'existence pour la plupart) dans une université française, qui serait créée à Gand, en cas de triomphe des flamingants".⁵³

Na de stemming in de Kamer richtten de tegenstanders alle hoop op de Senaat en nam de straatagitatie nog toe. Het protest in Luik kreeg opvallend veel aandacht in de diplomatieke rapporten.⁵⁴ De plaatselijke consul Léon Labbé was een wat overspannen figuur, die na iedere wallingantische meeting het

⁵⁰. ABZF, 43, Tel. Herbette aan Poincaré, 22-11-1922, Fourmestraux aan Herbette, 20-11-1922.

⁵¹. ABZF, 42, Margerie aan Briand, 8-2-1922, 20-2-1922, aan Poincaré, 28-2-1922, 30-3-1922, 10-4-1922, 28-4-1922, 24-5-1922, Velten aan Poincaré, 27-5-1922, 1-7-1922; 43, Fourmestraux aan Herbette, 20-11-1922.

⁵². ABZF, 42, Margerie aan Poincaré, 24-5-1922.

⁵³. ABZF, 43, Herbette aan Poincaré, 30-11-1922, 19-12-1922, 21-12-1922.

⁵⁴. ABZF, 43, Labbé aan Poincaré, 2-1-1923, 8-1-1923, 9-1-1923, 19-1-1923, 29-1-1923.

einde van België zag naderen.⁵⁵ Ook Labbé meende dat er veel meer op het spel stond dan alleen maar de vernederlandsing:

"Ne nous leurrions pas. ... Une offensive de culture germanique est en marche près de notre frontière du Nord. ... L'adversaire gagne du terrain, la mentalité flamande enfle et grossit ses prétentions".

Op 13 december protesteerden studenten van Leuven, Brussel, Luik en Gent samen in de Vurige Stede tegen de vernederlandsing.⁵⁶

Op 28 januari 1923 organiseerde de Ligue nationale pour la défense de l'université de Gand, die werd geleid door Jacques Pirenne, een "grande manifestation nationale" tegen de vernederlandsing in Brussel. Voor de betoging overhandigde Pirenne een verzoekschrift aan de koning, de regering en de Kamer. Het verzoekschrift omschreef de vernederlandsing als een inbreuk op de taalvrijheid en een gevaar voor de nationale eenheid. Rond de jaarwisseling 1922-1923 ontplooidde de Ligue een opvallende activiteit: zij legde zich toe op de organisatie van een petitie, die de mening van het 'echte' Vlaanderen 'vertolkte' (Pirenne, 1975, 127-129; Huysmans, 1980, 137-139; De Waele, 1998, 1890-1892).⁵⁷ De politieke situatie naderde stilaan het kookpunt: op 20 maart 1923 verwierp de Senaat het wetsvoorstel-Van Cauwelaert, met 76 tegen 58 stemmen bij 6 onthoudingen. Meteen stelde de Senaat een nieuwe Speciale Commissie aan, die alle bestaande voorstellen moest onderzoeken.⁵⁸ De sfeer bleef bijzonder gespannen, zo liet Herbette aan Parijs weten:

"... la situation reste assez trouble. Les flamingants affirment leur intransigeance. ... Au point de vue où nous en sommes, les meneurs du mouvement, ecclésiastiques pour la plupart, ne se contenteront pas d'avertissements pour rentrer dans la bonne voie".⁵⁹

⁵⁵. ABZF, 43, Labbé aan Poincaré, 5-12-1922, 6-12-1922, 2-1-1923, 8-1-1923, 9-1-1923.

⁵⁶. ABZF, 43, Herbette aan Poincaré, 14-12-1922.

⁵⁷. ABZF, 43, Herbette aan Poincaré, 17-1-1923. – De Ligue nationale pour la défense de l'université de Gand was gegroeid uit de strijd tegen de vernederlandsing. Secretaris-generaal Jacques Pirenne was de drijvende kracht achter de Ligue, zijn vader Henri was erevoorzitter, de Gentse rector Eeman voorzitter. N.a.v. de betoging van 28 januari 1923 werden de naam en het actieprogramma verruimd tot de Ligue nationale pour la défense de l'université de Gand et de la Liberté des Langues. Twee jaar later werd de naam opnieuw veranderd in Ligue nationale pour l'unité belge. Jacques Pirenne had zijn leerschool doorlopen in het Comité de Politique Nationale, de rechts-nationalistische drukingsgroep die Pierre Nothomb in december 1918 had opgericht. De actiemiddelen van het Comité en de Ligue vertoonden een opvallende gelijkenis. Beide organisaties legden zich toe op het organiseren van – rumoerige – manifestaties en van petitities.

⁵⁸. ABZF, 43, Herbette aan Poincaré, 22-3-1923, 12-4-1923, 25-4-1923.

⁵⁹. ABZF, 43, Herbette aan Poincaré, 3-5-1923, 8-5-1923, 12-5-1923, 7-6-1923, 14-6-1923.

Begin juni werden de werkzaamheden in de Senaat hervat, maar zij liepen al na enkele dagen vast. Premier Georges Theunis bood daarop het ontslag van zijn regering aan, maar dit werd door koning Albert I geweigerd. Het kabinet had tijdens de mini-crisis een compromisontwerp uitgewerkt, dat begin juli in de Senaat en de Kamer werd neergelegd.⁶⁰

Het fameuze Nolfcompromis hield een ontubbeling in van de Gentse universiteit. De studenten konden voortaan kiezen tussen een Vlaams en een Frans regime. Met ingang van het academiejaar 1923-1924 werden in de Vlaamse afdelingen 2/3 van de colleges in het Nederlands gegeven en 1/3 in het Frans. In de Franse afdelingen waren de verhoudingen omgekeerd. In de Technische Scholen bestond de mogelijkheid eentalige Nederlandse of Franstalige opleidingen te volgen. Het Nederlands werd de administratieve taal. Het compromis werd verrassend snel goedgekeurd in de Senaat op 18 juli en in de Kamer op 27 juli 1923.

Begin 1923 werd de vernederlandsing gekoppeld aan de militiewetten en de verlenging van de dienstplicht, die een gevolg was van de Frans-Belgische bezetting van het Ruhrgebied. De Belgische deelname aan deze bezetting zorgde voor de nodige wrevel bij de socialisten en bij de Vlaamsgezinden, die er een nieuw bewijs in zagen van de vermeende Franse greep op het buitenlands beleid. De invoering van de zesmaandendienst en van eentalige legereenheden stond sinds 1921 op het kiesprogramma van de Vlaamse katholieken. Maar als het er op aankwam gaven zij voorrang aan de vernederlandsing van de Gentse universiteit, wat voor gevolg had dat hun militaire eisen voorlopig wat uit de schijnwerpers bleven. In de lente van 1922 werd de vernederlandsing voorgoed gekoppeld aan de militiewet. Na een discussie in de Vlaamse Kamergroep besloot Frans Van Cauwelaert eind maart dat er van een nieuwe militiewet geen sprake kon zijn, zolang de kwestie Gent niet was geregeld. Terwijl de campagne voor of tegen de vernederlandsing volop woedde, maakte minister van Landsverdediging, de Brusselse liberaal Albert Devèze, druppelsgewijze zijn legerontwerpen bekend. De duur van de dienstplicht zou voortaan verschillen per legeronderdeel, maar Devèze verwierp eentalige legereenheden.⁶¹ Eind 1922 werd de politieke situatie bijzonder spannend. Op 22 december werd het ontwerp van de vernederlandsing goedgekeurd in de Kamer. Twee dagen later stelde Van Cauwelaert voor om de bespreking van de legerontwerpen uit te stellen tot de vernederlandsing ook door de Senaat was aanvaard. Maar deze touwtrekkerij, die op de Franse ambassade voor grote ergernis zorgde, werd in

⁶⁰. ABZF, 44, Herbette aan Poincaré, 18-7-1923.

⁶¹. ABZF, 42, Margerie aan Poincaré, 28-6-1922.

de war gestuurd door het begin van de Ruhrbezetting in januari 1923. Op 26 januari vroeg Devèze dat de discussie over de legerontwerpen onmiddellijk van start ging. Merkwaardig genoeg kwam al deze herrie maar sporadisch ter sprake in Herbettes rapporten, de belangrijkste informant van Parijs was op dat moment de militaire attaché.⁶² Of is het dossier onvolledig? Bovendien was Herbettes verslaggeving allesbehalve accuraat, en de lezer krijgt de indruk dat de ambassadeur verloren liep in het Belgische politieke mijnenveld. Op diezelfde 26 januari meldde Herbette triomfantelijk dat de militiewetten zonder grote problemen door de Kamer waren geraakt:

"Le ministre de la Défense Nationale avait d'ailleurs fort habilement neutralisé les flamingants catholiques et socialistes, en déposant du début de la séance, le projet de loi relatif au règlement linguistique de l'armée".

Ten gevolge van deze ingreep zou Van Cauwelaert alle verdere gemarchandeer i.v.m. de Gentse universiteit hebben opgegeven.⁶³ Maar de situatie was veel ingewikkelder. De onenigheid rond de militiewet en de vernederlandsing bleef tot in de zomer aanslepen, en leidde in juni zelfs tot een mini-regeringscrisis. Al op 31 januari had de Vlaamse Kamergroep herhaald dat er geen sprake kon zijn van de goedkeuring van de militiewet, zolang de vernederlandsing niet door de Senaat was geraakt. Op 20 maart verwierp de Senaat de vernederlandsing, en de politieke touwtrekkerij ging door. Tenslotte kwam er zowel voor de militiewetten (een verlenging van de dienstplicht met twee maanden) als voor de vernederlandsing (de Nolfuniversiteit) een compromis uit de bus (Provoost, 1976, I, 278-302; Boijen, 1998, 1825-1826).

8. DE REACTIES OP DE NOLFUNIVERSITEIT

De Nolfuniversiteit werd door geen enkele partij als een bevredigende oplossing beschouwd. De Vlaamsgezinden spraken smalend over de *Nolfbarak* en ijverden verder voor de integrale vernederlandsing. Hun tegenstanders zagen in de ontduubeling een fatale aanslag op de positie van de Franse cultuur in Vlaanderen. Voor de Franse diplomaten was de Nolfuniversiteit een zeer pijnlijke nederlaag, het einde van de almacht van het Frans betekende voor hen het einde van een tijdperk. Herbette legde de verantwoordelijkheid voor de vernederlandsing, en meer algemeen voor de

⁶². De rapporten van de militaire attaché bevinden zich niet in het archief van de Quai d'Orsay, maar in de Service Historique de l'Armée française in Vincennes.

⁶³. ABZF, 43, Tel. Herbette aan Poincaré, 26-1-1923.

doorbraak van de Vlaamse Beweging, naar goede gewoonte bij de 'zwakheid' van de naoorlogse regeringen. De rapporten van de ambassadeur verraadden zelfs een zekere moedeloosheid, want hij beseftte dat niet alleen een veldslag, maar vrijwel zeker ook de oorlog verloren was. Herbette begreep dat de Nolfuniversiteit maar een tijdelijke oplossing was. Op termijn zou niet alleen de volledige vernederlandsing, maar ook de eentaligheid van Vlaanderen moeilijk tegen te houden zijn. Eind 1923 stelde de ambassadeur mismoedig vast dat de invloed van de Vlaamse Beweging, en van de strekking Van Cauwelaert in het bijzonder, groter was dan ooit. Oude Vlaamse leiders zoals Joris Helleputte en Van de Vyvere, "(qui) bornaient leurs revendications à une amélioration du régime linguistique", waren volledig overvleugeld door meer radicale figuren als Van Cauwelaert en Pouillet, die na de vernederlandsing hun inspanningen richtten op "la séparation administrative".⁶⁴

In Luik zat ook consul Labbé in zak en as, want de vernederlandsing lokte er "(une) vague de découragement et de mécontentement" uit. Labbé was er nu wel zeker van dat het einde van België naderde:

"Puisque la guerre n'a pas fondu une âme nationale belge, puisque l'unité du pays ne repose plus que sur les liens économiques, puissants il est vrai mais insuffisants s'ils sont seuls, il faut en conclure que 1830 n'a pas fixé définitivement le statut politique des régions qui forment la Belgique ni résumé concrètement l'aboutissement de leurs destinées".

De vernederlandsing betekende bovendien "la première escarmouche dans la revanche que rêve l'Allemagne, ainsi le comprennent ou plutôt le pressentent les Liégeois".⁶⁵

In augustus 1923 nam de Gentse rector Eeman ontslag. Als voorzitter van de Ligue nationale pour la défense de l'université de Gand was hij een verklaard tegenstander van de vernederlandsing, en was hij onaanvaardbaar als rector van een tweetalige instelling. Toen de Quai d'Orsay voorstelde om Eeman te belonen met het rozet van de Légion d'Honneur, wees Herbette dit onmiddellijk af, vanwege "trop délicat".⁶⁶ De ambassadeur had geen hoge dunk van de nieuwe rector Jan Heymans: "véritable paysan du Danube, et plus expert en vins français qu'en langue française".⁶⁷ Ook de benoeming van een reeks Vlaamse professoren door Camille Huysmans, minister van Kunsten en Wetenschappen in de regering Pouillet-Vandervelde (1925-1926), lokte luid

⁶⁴. ABZF, 44, Herbette aan Poincaré, 3-7-1923, 6-12-1923, aan Daladier, 1-9-1924.

⁶⁵. ABZF, 44, Labbé aan Poincaré, 9-7-1923.

⁶⁶. ABZF, 44, Tel. Herbette aan Poincaré, 3-7-1923, 9-8-1923, 24-9-1923, 3-10-1923, 23-10-1923.

⁶⁷. ABZF, 44, Herbette aan Poincaré, 15-9-1923, 9-10-1923, 29-11-1923, 30-11-1923, Jaunez aan Poincaré, 16-10-1923, 23-10-1923, 25-10-1923, Fourmestraux aan Herbette, 25-9-1923.

gegrom uit aan de Regentlaan. De minister zou alleen rekening hebben gehouden met flamingantische kandidaten!⁶⁸

De Fransen volgden de pogingen om het Nederlands een internationale culturele en wetenschappelijke status toe te kennen met een zekere meewarigheid. In augustus 1923 had er in Antwerpen een wetenschappelijk congres plaats, dat werd geleid door Louis Franck. Dit moest aan de Belgische en buitenlandse opinie bewijzen "... que l'idiome néerlandais se prête aussi bien que n'importe quelle langue aux recherches scientifiques et à la diffusion de la science à travers le monde". Herbette was niet overtuigd, want alleen Vlamingen en Nederlanders, "venus en grand nombre", waren present.

"Sans accorder au Congrès d'Anvers une importance exagérée, il convient néanmoins de le considérer comme une inquiétante manifestation du flamingantisme exaspéré".

Bovendien was de stijgende invloed van Nederland een zeer bedenkelijke zaak, "que dirait-on en France d'un membre du Cabinet qui, sous couleur de régionalisme et d'égalité des langues, inviterait nos populations pyrénéennes à prendre leur mot d'ordre aux écoles de Barcelone?" Voor de oudgedienden van de Quai d'Orsay bleef Nederland een uiterst suspecte medestander. Zij associeerden Den Haag nog altijd met "la neutralité incertaine" van tijdens de Eerste Wereldoorlog.⁶⁹

9. DE ÉCOLE DES HAUTES ÉTUDES

De belangrijkste realisatie van de Ligue nationale pour la défense de l'université de Gand was de oprichting van de École des Hautes Études (EHE). De École ging op 25 november 1925 met de nodige luister van start. Er was een academische zitting "au théâtre Minard", bijgewoond door heel wat professoren en met als belangrijkste spreker de immunoloog en Nobelprijswinnaar Jules Bordet, directeur van het Institut Pasteur in Brussel. De nieuwe universiteitsrector, Jan Heymans, keek aandachtig toe welke professoren van zijn instelling aanwezig waren.⁷⁰ De École was gevestigd aan de Korenlei in het hotel Vanderstegen, dat aangekocht was door de Antwerpse industrieel Robert Werner.⁷¹ De school ging van start met zes wettelijke cursussen, die aan de Gentse universiteit in het Nederlands werden gedoceerd. De raad van bestuur richtte in de volgende jaren ook twee autonome

⁶⁸. ABZF, 45, Herbette aan Poincaré, 5-11-1925, 2-12-1925, 10-12-1925.

⁶⁹. ABZF, 44, Herbette aan Poincaré, 16-8-1923.

⁷⁰. Bordet, Jules (1870-1961): hoogleraar geneeskunde aan de ULB, Nobelprijswinnaar in 1920.

⁷¹. ABZF, 44, Herbette aan Poincaré, 30-11-1923.

instellingen op, m.n. het Institut supérieur de Commerce (1923) en het Institut supérieur d'Histoire d'Art et d'Archéologie.

Al onmiddellijk na de oprichting circuleerden er allerlei geruchten over Franse financiële en logistieke steun aan de EHE. N.a.v. een – weggestemde – aanvraag voor subsidie bij de Oost-Vlaamse provincieraad in 1924 verweet de fronter Karel De Rop de École dat zij geld kreeg van Parijs. Ook minister van Kunsten en Wetenschappen Camille Huysmans uitte in 1925 indirect eenzelfde beschuldiging. Was de EHE inderdaad een *dépendance française* of zagen tegenstanders zoals De Rop en Huysmans overal Frans geld? Alhoewel ook in deze aangelegenheid de diplomatieke rapporten weinig harde bewijzen opleveren, is de realiteit waarschijnlijk genuanceerder dan De Rop of Huysmans meenden. In augustus 1923 meldde Herbette dat sinds enkele maanden fondsen werden ingezameld voor de oprichting van de École, maar uit zijn rapporten blijkt niet meteen dat Frankrijk hierbij financieel tussenkwam. Integendeel, de ambassadeur vroeg zich verschillende keren luidop af wàr de École het nodige geld vandaan haalde:

"Vingt millions, a-t-on dit, seraient nécessaires, je ne crois pas que cette somme ait été atteinte ... malgré d'importantes souscriptions de personnalités du monde industriel et commercial, tant à Gand qu'à Bruxelles".⁷²

Na de start signaleerden Herbette en consul de Fourmestraux herhaaldelijk dat de EHE met financiële problemen bleef kampen. De bereidheid van sommige sympathisanten om (veel) geld te investeren bleek minder groot dan verwacht, "... beaucoup de personnes hésitent ... à souscrire 25.000 frs que l'on demande à chaque fondateur de l'EHE".⁷³ Ook Jules Huysmans onderlijnt in zijn verhandeling verschillende keren dat de École voortdurend op zoek was naar geld. Men kan zich niet van de indruk ontdoen dat de initiatiefnemers enige moeite hadden om hun grote ambities te verzoenen met de beschikbare middelen.

Dit alles betekent niet dat Frankrijk de École helemaal niet steunde maar wel dat het, aansluitend bij zijn discrete aanwezigheidspolitiek, de voorkeur gaf aan indirecte ondersteuning. Parijs stuurde boeken en kranten – via de Gentse consul de Fourmestraux – en "des conférenciers des plus illustres". In januari 1930 toonde Parijs zich bereid om twee professoren te sturen, "un professeur de latin (J. Mouton, de Franse culturele attaché) et un professeur de

⁷². ABZF, 44, Herbette aan Poincaré, 14-8-1923, 6-9-1923. – Karel De Rop (1886-1968), provincieraadslid voor de Katholieke Volkspartij-Vlaamse Front van 1921 tot 1936.

⁷³. ABZF, 44, Herbette aan Poincaré, 9-8-1923, 14-8-1923, 6-9-1923, 5-9-1923, 24-9-1923, 30-11-1923, Fourmestraux aan Herbette, 25-9-1923; Jaunez aan Poincaré, 11-10-1923.

Moyen Age". In 1925 werden voorzitter Neve, Pirenne en financier Werner met enige vertraging beloond met een onderscheiding.

Ook Herbettes commentaar bij de start van de EHE was minder juichend dan men zou denken. Alhoewel de oprichting van het instituut een goede zaak was voor "l'avenir de la langue française en Flandre", bleef de ambassadeur voorzichtig. De aanwezigheid van de EHE zou immers niet alleen positieve gevolgen hebben, "... il est certain que cette concurrence perpétuera, chez les étudiants gantois, un esprit de rivalité et une cause de désordre".⁷⁴

Toch beantwoordde de École aanvankelijk niet helemaal aan de verwachtingen van de Fransen. Zo bleef twee derde van het professorencorps de Gentse universiteit trouw:

"Il est évident que la Ligue comptait sur un plus grand nombre de défections qui eût permis à l'EHE de se poser en champion de la langue et de la culture française, en face d'une Université transformée en citadelle du flamingantisme".⁷⁵

In de daaropvolgende jaren onderlijnde Herbette regelmatig de grote belangstelling voor de EHE. Vooral de handelsafdeling, die wettelijk erkende diploma's kon afleveren, kende succes. Tegelijkertijd minimaliseerde hij de aantrekkingskracht van de Nederlandstalige cursussen aan de Gentse universiteit (De Waele, 1998, 1890-1891; Huysmans, 1980, 144-170; Pirenne, 1975, 129-130; Van der Meersch, 1998, 1023).⁷⁶

10. NAAR DE VOLLEDIGE VERNEDERLANDSING

In de jaren 1925-1929 verminderde de grote aandacht voor Gent. De Nolfuniversiteit werd langzaam, zij het nooit van harte, aanvaard. Meer algemeen leerden de Franse diplomaten leven met de stijgende invloed van de Vlaamse Beweging, wat niet betekende dat zij meer begrip kregen voor haar eisen. Toch is de berichtgeving over de weg naar de volledige vernederlandsing veel minder uitgebreid en vooral veel minder opgewonden. De Fransen beseften sinds 1923 dat de volledige vernederlandsing louter een kwestie van tijd was. Dit was uiteraard bijzonder jammer, maar veel zou er niet aan te doen zijn.

⁷⁴. ABZF, 44, Herbette aan Poincaré, 6-9-1923.

⁷⁵. ABZF, 44, Herbette aan Poincaré, 15-9-1923.

⁷⁶. ABZF, 44, Jaunez aan Poincaré, 11-10-1923, 16-10-1923, 23-10-1923; Herbette aan Poincaré, 29-11-1923, 30-11-1923, 20-2-1924, aan René Renoult, Garde des Sceaux en *ad interim* minister van Buitenlandse Zaken, 23-7-1924, aan Herriot, 20-8-1924, Fourmestraux aan Herbette, 23-7-1924, 45, Herbette aan Briand, 2-3-1926.

De toenemende flamingantische agitatie op het einde van de jaren 1920 was volgens de Fransen vooral het werk van de Vlaams-nationalisten, die ook in deze jaren nog geregeld "activistes", "néo-activistes" of "frontistes" werden genoemd. Vlaamsgezinde leiders als Van Cauwelaert en Pouillet verloren in toenemende mate hun greep op de jonge generatie radicale Vlaams-nationalisten. De berichtgeving over Van Cauwelaert werd steeds genuanceerder, en op het einde van de jaren 1920 beschouwden de Fransen hem als een objectieve bondgenoot. De grootste aandacht ging in deze jaren naar de affaire van "le traître" Borms, die de Fransen aanvankelijk met verstomming sloeg. Herbette was vooral ongerust omdat de affaire Borms, net als de vernederlandsing in het begin van de jaren 1920, een grote mobiliserende krant bezat:

"L'attachement au 'martyr de la campagne flamande' qui, au début, pouvait s'expliquer, prend peu à peu une forme hystérique qui déforme les réalités et transforme celui, que les patriotes belges appellent avec raison 'traître', en un Messie auquel vont les transports mystiques non seulement des Flamands exaltés, mais aussi d'excités qui, parfois cependant, ne sont que de vulgaires pêcheurs en eau trouble ..."⁷⁷

Na de verkiezingen van mei 1929 maakte premier Henri Jaspar bekend dat hij het taalprobleem 'definitief' wilde regelen voor het eeuwfeestjaar 1930. Dit betekende dat de vernederlandsing van de Gentse universiteit terug op de agenda kwam. De polemieken werden hervat en Franstalige kranten zoals *L'Indépendance belge*, *L'Étoile belge* en *La Nation belge* begonnen zich al tijdens de zomer te roeren. Toen Charles Magnette, één van de sterkhouders van de Luikse liberalen, bij zijn herkiezing tot Senaatsvoorzitter een gedeelte van zijn toespraak in het Nederlands hield, wist Labbé niet goed wat hij hoorde.⁷⁸ De consul begon steeds openlijker te twijfelen aan de overlevingskansen van België. Wanneer premier Jaspar in het Luikse jezuïetencollege een lezing gaf over "Le présent et l'avenir de la Belgique", merkte Labbé droogjes op "qu'on n'avait pas l'impression d'entendre les paroles d'un croyant".⁷⁹

In december 1929 werd het regeringsontwerp ("ce néfaste projet de loi") voor de volledige vernederlandsing van Gent neergelegd. Het ontwerp hield in dat vanaf het academiejaar 1930-1931 zowel de onderwijs- als de bestuurstaal het Nederlands werd. Herbette maakte zich geen illusies over de afloop:

⁷⁷. ABZF, 45, Herbette aan Briand, 8-4-1926, 2-8-1926, 31-3-1927, 12-2-1928, 1-3-1928; 46, 26-3-1928, 3-5-1928, 26-8-1928, 26-8-1928.

⁷⁸. Magnette, Charles (1863-1937): liberaal politicus en stichter van de Luikse krant *L'Express*, Kamerlid (1894-1900) en later senator (1906-1932) voor het arrondissement Luik.

⁷⁹. ABZF, 47, Herbette aan Briand, 3-7-1929, Labbé aan Briand, 22-11-1929, 25-11-1929; 179, Labbé aan Briand, 11-2-1930, 3-3-1930.

"Ainsi se trouve achevée et couronnée par le succès le premier stade de la lutte entreprise par les flamingants, depuis la guerre surtout, contre la culture et la civilisation française".

Bovendien wachtte na de vernederlandsing de eentaligheid in het onderwijs en de administratie in Vlaanderen. Herbette zag de toekomst, zowel voor de Belgische eenheid als voor de positie van het Frans, somber in: "Avec un enseignement et une administration monolingues, le fossé se creusera chaque jour davantage entre les Flamands et les Wallons". Als de Vlamingen hun slag definitief thuishaalden zou het niet lang duren vooraleer "le français deviendra une langue étrangère comme l'allemand et l'anglais".⁸⁰ Anders gezegd,

"nous voyons se dessiner avec précision la ruine de nos dernières positions dans les régions flamandes, alors que toutes les contreparties que réclamaient nos amis s'estompent dans un brouillard qui ne laisse aucun doute sur l'étendue de notre défaite".

Herbette wilde in extremis de propaganda in Vlaanderen nog opdrijven, maar erg overtuigd klonk hij niet:

"J'estime qu'aucun effort ne doit nous paraître trop grand pour lutter jusqu'au bout contre l'offensive lancée par les activistes contre le rôle et la situation de notre pays. Car, après avoir ruiné les positions françaises dans l'enseignement officiel, les frontistes s'attaquent maintenant à la place que conserve encore notre langue dans l'enseignement privé".⁸¹

Het debat over de vernederlandsing ging tenslotte van start begin februari 1930 in een gespannen politieke atmosfeer. Herbette was eind 1929 vervangen door de Corsicaanse graaf Emmanuel Peretti della Rocca, maar de toon van de verslaggeving veranderde nauwelijks.⁸² Peretti had evenmin veel illusies over de afloop van het debat, want de Vlaamsgezinden waren hoe langer hoe minder tot toegevingen bereid. Dat de liberale notaris Alfred Amelot de vernederlandsing omschreef als "un acte de vandalisme scientifique" werd door Peretti goedkeurend genoteerd, maar de toespraken van de Vlaamse parlementairen werden opnieuw met een opvallende neerbuigendheid beschreven. Vlaamse *backbenchers* hielden "(un) interminable discours ... remarquablement confus et bourré de plaisanteries de qualité douteuse". Ook de tussenkomst van het jonge Kamerlid August De Schryver was grotendeels

⁸⁰. ABZF, 47, Herbette aan Briand, 27-6-1929, 4-7-1929, 5-7-1929, 21-11-1929; Degrand aan Briand, 12-12-1929.

⁸¹. ABZF, 47, Degrand aan Briand, 12-12-1929.

⁸². Peretti della Rocca, Emmanuel (1870): Frans carrière-diplomaat, was o.a. onderdirecteur (1914) en directeur (1920) van de Politiek op de Quai.

naast de kwestie: "Aucun argument pratique ou théorique sur l'utilité, la valeur ou le rôle du français ne paraît le toucher". Camille Huysmans "ne fait qu'allonger inutilement le discours". Alleen Van Cauwelaert ontsnapte aan de algemene middelmatigheid: "Le député d'Anvers, avec son talent passionné, a élevé et élargi la discussion de façon impressionnante pour ses collègues".⁸³

De komende vernederlandsing was intussen ook in Parijs niet onopgemerkt voorbijgegaan. Léon Riator, een lid van de Parijse gemeenteraad, diende een voorstel in om als tegengewicht een 'Franse school' op te richten in Gent. Peretti luidde meteen de alarmklok. Riators voorstel was zowat het allerlaatste wat de sympathisanten van het Frans nodig hadden:

"Je crois à peine nécessaire d'insister sur le caractère tout à fait regrettable d'une intervention de ce genre, qui ne peut manquer de provoquer contre son auteur une animosité de l'opinion flamande, très ombrageuse en matière d'immixtion étrangère dans les affaires intérieures. ... Tous les pouvoirs publics français, tous nos journaux doivent se garder soigneusement d'intervenir dans la question d'ordre intérieur belge".

Op verzoek van minister van Buitenlandse Zaken Paul Hymans wees de Belgische ambassadeur in Parijs, nog steeds baron Edmond de Gaiffier,

"sur l'effet fâcheux que ne manquerait pas de produire une initiative française de ce genre au moment où la question des langues divise si profondément la population belge".

Zelfs de sterke man van de Quai d'Orsay, Philippe Berthelot, achtte het nodig om persoonlijk in te grijpen. Riators voorstel mocht dan ingegeven zijn door "... une ardente affection pour la Belgique et le désir de promouvoir les amitiés franco-belges", de risico's waren veel te groot. Het hele incident liep met een sissers af toen Riator zijn voorstel introk.⁸⁴

⁸³. ABZF, 179, Peretti aan Briand, 13-2-1930, 20-2-1930. – Alfred Amelot (1868-1966), liberaal Kamerlid voor het arrondissement Oudenaarde (1919-1950).

⁸⁴. ABZF, 179, Tondeur-Scheffler aan Briand, 5-3-1930, Peretti aan Briand, 5-3-1930, 8-3-1930, Naamloze nota, s.d., Fourmestraux aan Peretti, 6-3-1930, aan Briand, 7-3-1930, 10-3-1930, nota Berthelot, 10-3-1930, Briand aan Peretti, 15-3-1930. – De precedenten van de Franse school stemden evenmin optimistisch. In het begin van de 20e eeuw was er in Antwerpen, en even later in Gent een Franse school opgericht, het Institut Rachez. Beide scholen richtten zich op de Franstalige liberale bourgeoisie, die er niet veel voor voelde om, na de toepassing van de wet van 1883 op het gebruik van het Nederlands in het officieel middelbaar onderwijs, haar kinderen naar de jezuïeten te sturen. Het Institut Rachez moest ook een tegengewicht vormen voor de succesvolle Duitse school in de metropool. Na een beloftevolle start raakten beide scholen, o.a. door financiële nonchalance, in de problemen. Zij hadden evenmin een goede naam, want zij waren voor de Vlaamse opinie in beide steden een duidelijk bewijs van Franse bemoeizucht.

Intussen hadden de Kamer (5 maart 1930) en de Senaat (2 april) met een grote meerderheid de vernederlandsing goedgekeurd. Gedane zaken namen geen keer, maar voor Peretti bleef de vernederlandsing:

"une grave erreur ... qui a pour base la mise sur pied de parfaite égalité de la langue française et de la langue flamande, l'une, grande langue universelle – qui a ses sources dans les civilisations latine et grecque –, l'autre dans une civilisation des Flandres, qui n'est même pas celle de Rotterdam ou de Leyde. Erreur, qui fait sacrifier la première à la deuxième, au nom de la majorité du peuple et qui a fait admettre, par la Chambre et le Sénat belge, cette hérésie: la Flandre doit être unilingue, principe imaginé par les activistes et autres traîtres de la Patrie belge durant la guerre, et qui aura pour résultat d'imposer à la majorité des Flamands – et notamment à tous les Flamands cultivés – un régime d'oppression qu'ils n'ont jamais connu et de les forcer à apprendre la langue néerlandaise qu'ils n'ont jamais employée, sauf pendant l'occupation hollandaise".⁸⁵

Net als zijn voorganger Herbette zag Peretti de toekomst van de Franse taal en cultuur in Vlaanderen somber in. De Vlaamse beweging toonde zich nagenoeg onverzadigbaar en zou niet rusten vooraleer een eentalig Vlaanderen een feit was. Volgens de ambassadeur vroegen ook heel wat Belgen zich af of "les concessions faites aux flamingants ne vont pas à l'encontre du but d'apaisement recherché".⁸⁶ De separatistische manifestaties, met als belangrijkste de IJzerbedevaart, gingen onverminderd door. Borms, die de Fransen met veel sarcasme "le roi des Flandres" noemden, zette zijn kruistocht verder.⁸⁷

Bij het begin van het academiejaar 1930-31 werd August Vermeulen aangesteld als rector van de Gentse universiteit. Peretti moest toegeven dat, alhoewel Vermeulen een overtuigde Vlaamsgezinde en socialist was, men niet kon twijfelen aan zijn academische kwalificaties. De opening van het academiejaar werd breed uitgemeten in de pers, en incidenten bleven niet uit. Consul de Fourmestraux, die had plaatsgenomen in de aula, meldde dat Vlaams-nationalisten de plechtigheid hadden verstoord. Hij merkte misnoegd op dat de incidenten andermaal "un caractère anti-belge" hadden en dat de *Brabançonne* overstemd werd door de *Vlaamsche Leeuw*, het *Wilhelmus* en *Oranje Boven*. Enkele professoren verlieten ontstemd de zaal, waar "un certain désarroi" heerste. Ook rector Vermeulen was boos en het rectoraat protesteerde in een perscommuniqué tegen het optreden van de Vlaams-

⁸⁵. ABZF, 179, Peretti aan Briand, 3-4-1930, 7-4-1930.

⁸⁶. ABZF, 179, Peretti aan Briand, 28-10-1930.

⁸⁷. ABZF, 47, Herbette aan Briand, 9-7-1929, 19-7-1929, 20-8-1929, Guermonprez aan Herbette, 18-7-1929, Briand aan Services des Œuvres françaises à l'Étranger, 5-8-1929.

nationalisten. Fourmestraux werd even later ontvangen door Vermeyleylen, die zich verontschuldigde voor de incidenten.⁸⁸

Door de incidenten bij de opening van het academiejaar vreesde Peretti dat er van de gewenste "apaisement" niet veel zou in huis komen. De Grootnederlandse agitatie werd steeds sterker:

"Le jour où commence à fonctionner l'université sur les bases désirées par les extrémistes, ceux-ci étalent au grand jour une agitation nouvelle à tendance nettement pan-néerlandaise, et cette agitation se sent déjà assez forte pour s'affirmer dans les manifestations de la nature de celle qui a consisté à faire siffler la Brabançonne".

Achter deze incidenten schuilde een ernstig gevaar voor Frankrijk en de Franse veiligheid:

"Le fait qu'une partie de la Belgique a tendance à sortir de la pensée française pour aller chercher des affinités ancestrales du côté néerlandais en direction du bloc culturel germanique n'est plus discutable".⁸⁹

Veel hoop om deze evolutie af te remmen had Peretti niet. Toch vroeg hij Parijs opnieuw om een discrete stijging van de propagandamiddelen,

"sans perdre de vue tout ce qu'il convient d'y apporter de précaution et de discernement afin que rien dans notre attitude ne puisse être interprété comme une ingérence quelconque dans des questions d'ordre essentiellement intérieur".⁹⁰

Maar de Quai d'Orsay achtte de maatregelen, voorgesteld door Peretti, naast de kwestie. Parijs had een heel aparte kijk op de toenemende invloed van de Vlaamse Beweging. De hoofdverantwoordelijke voor deze bedenkelijke evolutie was de Boerenbond, geheime financier en *mauvais génie* achter al die agitatie:

"La racine du mal est dans la puissance acquise par le Boerenbond et dans l'ascendant que cette association exerce sur tous les membres, même les wallons, du gouvernement belge. ... Son action se relie à celle des autonomistes alsaciens et à

⁸⁸. ABZF, 179, Peretti aan Briand, 11-10-1930, Fourmestraux aan Peretti, 8-10-1930, 24-10-1930, 3-12-1930, aan Briand, 22-10-1930, 24-10-1930, 30-10-1930, 4-11-1930. – Peretti, daarin bijgevallen door Paul Hymans, kon het niet laten op te merken dat de vrijzinnige socialist Vermeyleylen aan het hoofd kwam van een universiteit, "dont la clientèle scolaire se recrute essentiellement dans le milieu ultra-catholique". Hymans had daar heel wat binnenpretjes bij: "Le vieux libéral qu'est le ministre des Affaires Étrangères y trouve certainement une satisfaction de doctrine, mais peut-être aussi dans son for intérieur entrevoit-il dans cette désignation singulière un assez bon tour joué à une fraction de la majorité sur laquelle le gouvernement, dont il fait partie, est obligé de compter, mais pour laquelle il éprouve lui-même une sympathie mesurée".

⁸⁹. ABZF, 179, Peretti aan Briand, 28-10-1930.

⁹⁰. ABZF, 179, Peretti aan Briand, 5-3-1930.

certains éléments bretons dont nous attendons le succès pour en comprendre le danger".⁹¹

De opening van het nieuwe academiejaar aan de EHE verliep zonder incidenten, maar het officieel verbod aan veertien universiteitsprofessoren om nog langer aan de École te doceren was een zware slag voor deze instelling. Eind 1930 kwam de affaire Hulin de Loo – deze hoogleraar psychologie en logica weigerde niet alleen in het Nederlands te doceren, hij wilde zich evenmin neerleggen bij het verbod om nog langer les te geven aan de EHE – voorgoed op de voorgrond. Deze affaire leidde zelfs tot een korte regeringscrisis, maar Peretti reageerde al bij al kalm. Hij weet deze zaak vooral aan "les faiblesses et tergiversations" van minister van Kunsten en Wetenschappen Maurice Vauthier.⁹²

Aangezien de originele rapporten voor de jaren 1932-1940 bij het begin van de Tweede Wereldoorlog verloren gingen en er alleen een handvol rapporten werd gereconstrueerd, is het niet langer mogelijk de Franse reacties op de gebeurtenissen in Vlaanderen systematisch te analyseren. 'Gent' dook nog sporadisch in de weinige rapporten op, zoals bij de onenigheid over het uitblijven van de vernederlandsing van de School voor Veeartsenij in 1933 of bij de kandidatuur van Paul Daels voor het ambt van rector in datzelfde jaar.⁹³

De schaarse rapporten bevatten bovendien aanwijzingen dat de Franse diplomaten, m.n. de ambassadeurs Charles Corbin en Paul Claudel, blijk gaven van toenemend realisme. Corbin en Claudel opereerden ook veel minder dan hun voorgangers in de schaduw van de Eerste Wereldoorlog. Flamingantisme was voor hen veel minder synoniem van landverraad en activisme. Bij hun aankomst werden zij geconfronteerd met een België, waar de invloed van de Vlaamse Beweging sterk was gestegen en nog steeds groeide. Op 24 november 1932 zond Corbin een genuanceerd overzichtsrapport naar Parijs, met de veelzeggende titel 'Y a-t-il une crise de l'unité belge?' Corbin riep eerst en vooral op tot kalmte ("les conséquences extrêmes que la dualité des races peut entraîner pour l'avenir du pays sont le plus souvent formulées dans un mouvement de passion et de colère"). Hij

⁹¹. ABZF, 179, Peretti aan Briand, 28-10-1930; Nota L. Canet voor Paul Bargeton, 10-11-1930.

⁹². ABZF, 179, Peretti aan Briand, 4-2-1930, 13-2-1930; Fourmestraux aan Briand, 24-10-1930, 30-10-1930, 180, idem, 7-1-1931.

⁹³. ABZF, 181, Corbin aan Paul-Boncour, 9-2-1933, Claudel aan Paul-Boncour, 19-10-1933. – Tenslotte duidde Minister van Onderwijs Maurice Lippens een andere hoogleraar van de Faculteit Geneeskunde, Albert Bessemans, aan als compromiskandidaat. De aanhangers van Daels reageerden furieus en men vreesde het ergste voor de opening van het nieuwe academiejaar. Door een opvallende aanwezigheid van de ordediensten werden incidenten vermeden. Bessemans was een gematigde Vlaamsgezinde, die afkerig stond van het Algemeen Vlaamsch Geneesherenverbond van zijn collega Paul Daels.

ontkende niet dat "le problème des races et des langues" de binnenlandse politiek bleef domineren. Maar hij meende dat sommige eisen gerechtvaardigd waren en kon er, voor een Franse diplomaat, vrij veel begrip voor opbrengen. Corbin was evenmin pessimistisch over de toekomst van België:

"Quel que soit l'antagonisme des deux races, on a peine cependant à imaginer qu'une rupture complète soit imminente ou prochaine. Jamais en effet on n'a sérieusement envisagé les objections de toute nature que soulèverait une scission radicale du pays: les difficultés internationales, l'isolement économique déjà si lourd pour la Belgique et dont les milieux intéressés sont unanimes à se plaindre; enfin le Congo dont personne ne voudra faire l'abandon, pas plus les commerçants et les armateurs d'Anvers que les financiers de Bruxelles ou les industriels du Sud-Ouest.

D'autre part il subsiste malgré tout une force active de cohésion dans cette nation belge qui semblait jadis si artificiellement créée que dès sa naissance les prophètes annonçaient sa fin prochaine. 'Deux cents Protocoles ne feront jamais du royaume belge une nation' disait Talleyrand en 1832, 'cette Belgique ne sera jamais un pays'. Pourtant elle a depuis cent ans vécu et prospéré. Soumise aux épreuves tragiques de l'invasion, elle a senti se réveiller la conscience profonde de sa solidarité nationale. Les Belges, frondeurs et batailleurs par tempérament, se sont retrouvés unis devant l'occupation étrangère. Ils tiennent le conflit des langues pour une querelle domestique. Ils hésiteront à le laisser devenir une question internationale.

Mais si l'on peut considérer comme chimérique toute entreprise destinée à opérer une réconciliation définitive entre des éléments aussi opposés que les Wallons et les Flamands, il ne faut pas désespérer non plus de les voir continuer à vivre côte à côte. Sans doute cette communauté d'existence entraînera-t-elle encore bien des heurts et des secousses. Peut-être même aux heures des tensions verrons-nous agiter sérieusement des projets de fédéralisme. En tout cas on ne saurait concevoir aujourd'hui de séparation complète en dehors d'un bouleversement général où seraient portées au paroxysme les passions nationalistes qui agitent l'Europe depuis la guerre".⁹⁴

De algemene indruk is dat Frankrijk, alhoewel het uiteraard de voorkeur bleef geven aan het behoud van de tweetaligheid in Vlaanderen, zich stilaan bij het onvermijdelijke neerlegde. Als de vernederlandsing van de Gentse universiteit en het 'opgeven' van de Franstalige minderheden in Vlaanderen de prijs was voor een globale taalregeling, die de eenheid van het land garandeerde, dan was Parijs bereid om die prijs te betalen.

⁹⁴. ABZF, 180, Corbin aan Herriot, 24-11-1932. – Peretti werd in september 1931 opgevolgd door de carrièrediplomaat Charles Corbin. Een jaar later werd Corbin op zijn beurt opgevolgd door de dichter-diplomaat Paul Claudel (1868-1955), die in Brussel bleef tot 1936. Deze zeer katholieke dichter was een goede vriend van de libertijnse Philippe Berthelot, jarenlang de sterke man van de Politieke Directie van de Quai.

AFKORTINGEN

ABZB	Archief van het ministerie van Buitenlandse Zaken België
ABZF	Archief van het ministerie van Buitenlandse Zaken Frankrijk
AVHV	Algemeen Vlaamsch Hoogstudentenverbond
BWP	Belgische Werkliedenpartij
EHE	École des Hautes Études
NEVB	Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging
ODV	Onuitgegeven doctoraatsverhandeling
OLV	Onuitgegeven licentiaatsverhandeling

BIBLIOGRAFIE

Bronnen

Archief ministerie van Buitenlandse Zaken, Frankrijk (Quai d'Orsay). Fonds d'État numérique du fonds de la correspondance politique et commerciale, 1914-1940'.
Belgique – 1. 1918-1929
Gouvernement, 8, Renseignements sur les personnalités belges
Politique intérieure, 37, Dossier général
Politique intérieure, 40-47, Question flamande
Belgique – 2. 1930-1940
Politique intérieure, 179-180, Question flamande
Relations avec la France, 195, Accord militaire franco-belge, 1930-1938.

Literatuur

BARRE (J.L.), *Philippe Berthelot. L'éminence grise*, Parijs, 1998.
BITSCH (M.T.), *La Belgique entre la France et l'Allemagne, 1905-1914*, Parijs, 1994.
BOIJEN (R.), "Leger" in: *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, II, G-Q, Tielt, 1998, pp.1820-1833.
CAPITEYN (A.), *Gent in weelde herboren. Wereldtentoonstelling 1913*, Gent, 1986.
DE CLERCK (K.), *Kroniek van de strijd voor de vernederlandsing van de Gentse universiteit*, Gent, 1985.
DE CLERCK (K.), "Hoger onderwijs – Gent", in *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, II, G-Q, Tielt, 1998, pp. 2279-2290.
DEFOORT (E.), "Franse diplomatieke rapporten. Rapports diplomatiques français (1918-1919)" in: *De Franse Nederlanden – Les Pays-Bas Français. Jaarboek/Annuaire*, III, 1978, pp. 174-192.
DENECKERE (G.), "Turbulentie rond de vernederlandsing van de Gentse universiteit na de Eerste Wereldoorlog", *Handelingen van de Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent*, Nieuwe Reeks, XXXXVIII, 1994, pp. 201-231.

- DEPOORTERE (R.), *La question des réparations dans la politique étrangère de la Belgique après la première guerre mondiale (1919-1925)*, Brussel, 1997.
- DE WAELE (M.), *Naar een groter België! De Belgische territoriale eisen tijdens en na de Eerste Wereldoorlog. Een onderzoek naar de doeleinden, de besluitvorming, de realisatiemiddelen en de propagandavoering van de buitenlandse politiek*, Gent, ODV, 1989.
- DE WAELE (M.), "Frankrijk-Vlaanderen" in: *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, I, A-F, Tielt, 1998, pp. 1175-1178.
- DE WAELE (M.), "Ligue nationale pour l'unité belge" in: *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, II, G-Q, Tielt, 1998, pp. 1890-1892.
- DE WAELE (M.), "'Nous demandons le silence à ce sujet'. Het beeld van de Vlaamse Beweging en het activisme in de officiële Belgische contacten met het buitenland tijdens de Eerste Wereldoorlog" in: J. ART, L. FRANÇOIS (eds.), *Docendo Discimus, Liber Amicorum Romain Van Eenoo*, Gent, 1999, deel I, pp. 591-605.
- d'OUTRYVE d'YDEWALLE (C.), "L'ambassade de France à Bruxelles", *Revue des deux Mondes*, 1966, 1, pp. 273-274.
- d'OUTRYVE d'YDEWALLE (C.), *La Cour et la ville*, Brussel, 1945.
- DUCHESNE (A.), "L'armée et la politique belges jugées par les attachés militaires de France à Bruxelles", *Belgisch Tijdschrift voor Filologie en Geschiedenis*, XXXIX, 1961, 2-4, pp. 391-430 en pp. 1092-1126, XXXX, 1962, 2-4, pp. 371-384 en pp. 1188-1219.
- ERRERA-BOURLA (M.), *Les Errera. Une histoire juive. Parcours d'une assimilation*, Brussel, 2000.
- GOTOVITCH (J.), "La légation d'Allemagne et le mouvement flamand entre 1867 et 1914", *Belgisch Tijdschrift voor Filologie en Geschiedenis*, XXXXV, 1967, 2, pp. 438-478.
- HELMREICH (J.), *Belgium and Europe. A Study in Small Power Diplomacy*, Parijs en Den Haag, 1976.
- HUYSMANS (J.), *Pour le maintien de la culture française en Flandre*, Gent, OLV, 1980.
- LANGENDRIES (E.), "'Nu naar de Vlaamse Hoogeschool!' – De laatste fase van de strijd voor de vernederlandsing" in: A. CAPITEYN e.a. (red.): *Interbellum in Gent, 1919-1939*, Gent, 1995, pp. 139-151.
- LERNOUT (A.), VAN RODE (O.), "De Boerenkrijg in het Leie- en Scheldedepartement" in: L. FRANÇOIS (ed.), *De Boerenkrijg. Twee eeuwen feiten en fictie*, Leuven, 1998, pp. 61-94.
- LUYKX (T.), "Veertig jaar geleden kreeg Gent zijn zg. Nolfuniversiteit", *De Brug. Tijdschrift van de Rijksuniversiteit te Gent*, VII, 1963, 3, pp. 147-170.
- MILZA (P.), POIDEVIN (R.) (eds.), *La puissance française à la Belle Époque. Mythe ou réalité? Actes du Colloque organisé par le Centre d'Histoire de l'Europe du XXe siècle*, Parijs, 1992.
- NACHTERGAELE (V.), "De Fransschrijvende Vlamingen als cultuurdesem", *Wetenschappelijke Tijdingen*, LV, 1996, 2, pp. 111-126.
- PINGEOT (A.), HOOZEE (R.) (eds.), *Parijs-Brussel*, Parijs en Antwerpen, 1997.
- PIRENNE (J.), *Mémoires et notes politiques*, Verviers, 1975.
- PROVOOST (G.), *Vlaanderen en het militair-politiek beleid in België tussen de twee wereldoorlogen. Het Frans-Belgisch militair akkoord van 1920*, Leuven, 1976-1977.
- QUAGHEBUER (M.), SAVY (N.), "France-Belgique (1848-1914). Affinités-Amibiguités" in: *Actes du Colloque des 7, 8 et 9 mai 1996*, Brussel, 1997.
- RENOUVIN (P.), "Les buts de guerre du gouvernement français", *Revue Historique*, CCXXXV, 1966, pp. 1-38.
- RENOUVIN (P.), "La Belgique vue par les diplomates français à l'avènement de Léopold III", in: *Les relations franco-belges de 1830 à 1914, Actes du Colloque de Metz, 15-16 novembre 1974*, Metz, 1975, pp. 349-357.
- SIMON-VAN DER MEERSCH (A.M.), LANGENDRIES (E.), "De vernederlandsing van de Gentse universiteit", in: *Vlamingen, komt in massa. De Vlaamse Beweging als massabeweging, Bijdragen Museum van de Vlaamse Sociale Strijd*, Gent, 1999, 17, pp. 121-146.

- SOUTOU (G.-H.), *L'or et le sang. Les buts de guerre économiques de la France pendant la première guerre mondiale*, Parijs, 1989.
- VAN DER MEERSCH (A.M.), "École des Hautes Études", in: *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, I, A-F, Tielt, 1998, p. 1023.
- VANHEGEN (D.), *Flaminganten vanuit Parijs bekeken. De Vlaamse Beweging in 'Le Temps', 1919-1939*, Leuven, OLV, 1985.
- VERHAEGEN (P.), *Contre la flamandisation de l'Université de Gand*, Brussel, 1922.
- VERSCHAEREN (J.), "La Flandre Libérale en de Vlaamse Beweging", *Wetenschappelijke Tijdingen*, XXXXIII, 1984, 3, pp. 129-141.
- WILS (L.), *Honderd jaar Vlaamse Beweging*, II, Leuven, 1985.

**La lutte pour la citadelle.
La France et la flamandisation de l'université de Gand, 1918-1930**

MARIA DE WAELE

RÉSUMÉ

La flamandisation de l'université de Gand est l'une des questions, qui dominent la politique intérieure belge entre 1910 et 1930. Cette revendication du mouvement flamand a une grande valeur symbolique pour les flamingants et pour leurs adversaires en Belgique mais aussi à l'étranger. Dès le début, le ministère des Affaires Étrangères français (le Quai d'Orsay) et ses représentants en Belgique suivent attentivement l'évolution du problème. Pour Paris, l'université de Gand symbolise la présence de la langue, de la culture et des idées françaises en Flandre. A l'occasion de l'exposition universelle de 1913, la France n'hésite pas à lancer une contre-offensive pour sauvegarder les positions de la langue française.

Après la première guerre mondiale, l'intérêt français pour la flamandisation de l'université, et le mouvement flamand en général, augmente encore considérablement. Les raisons pour cet intérêt sont multiples: considérations politiques et géo-stratégiques d'une part, considérations de prestige culturel et de fierté nationale d'autre part. La Belgique, unie et indivisible, est considérée comme la clef de voûte du système de défense français contre l'Allemagne en Europe occidentale. L'influence croissante des Flamands et de l'opinion publique flamande risque de compliquer davantage les relations entre la France et la Belgique. De plus, les diplomates français sont convaincus que les revendications du mouvement flamand, et la flamandisation de l'université de Gand en particulier, posent un danger pour l'unité de la Belgique.

Dans une première phase, entre 1918 et 1920, les diplomates français espèrent encore freiner la poussée flamingante et sauver l'université française de Gand. L'installation du régime-Nolf en 1923, qui introduit des cours en flamand à côté des cours en français, met fin à toutes les illusions françaises. Le système-Nolf est ressenti comme un échec très amer par les diplomates. La flamandisation intégrale de l'université en 1930 n'est plus une surprise. Bien que les Français déplorent cette mesure, elle est acceptée avec une certaine résignation.

**The fight for the citadel.
France and the flamandisation of the university of Ghent, 1918-1930**

MARIA DE WAELE

SUMMARY

Since the end of the 19th century, the Flemish movement demanded that the university of Ghent, where French was the only official language, be turned into a Flemish university. This demand became a hotly disputed and very divisive problem in Belgian domestic politics between 1910 and 1930. The flamandisation had a highly symbolic value not only for the Flemish movement, but for its opponents as well. From the beginning, the battle was watched attentively by the French diplomatic representatives in Belgium. For the French Foreign Ministry (the Quai d'Orsay), the university of Ghent symbolised the influence of the French language, culture and ideas in Flanders. In 1913, when a universal exhibition was held in Ghent, Paris mounted an aggressive counteroffensive in an effort to fight off the Flemish movement and 'save' the university.

After the First World War, French interest in the flamandisation of the university, and in the Flemish movement in general, increased considerably. Geo-strategical and defence concerns played an important part, as did considerations of national and cultural prestige. A united and undivided Belgium was seen by the French as the cornerstone of their defence system against Germany in Western Europe. The French diplomats firmly believed that the Flemish demands, and notably the flamandisation of the university of Ghent, posed a threat to the Belgian national unity. Furthermore, the growing political influence of the Flemish and of Flemish public opinion did not augur well for the already very delicate relationship between France and Belgium.

During the immediate postwar years, the French still hoped to contain the breakthrough of the Flemish movement. Similarly, they believed they could still save the French university in Ghent. The introduction of the Nolf-system in 1923, which established university courses in Dutch besides the courses in French, put an end to all these hopes. The Nolf-system was a bitter disappointment for the French diplomats, even more so as they realised that the heyday of the French cultural impact in Flanders had passed. Consequently, the integral flamandisation of the university in 1930 didn't

exactly come as a surprise and was accepted with a certain amount of resignation.